

Dr. Fazekas Csaba egyet. docens, szerkesztő
Egyháztörténeti Szemle szerkesztősége
3950 – Sárospatak, Rákóczi u. 1.
– ISSN 1585-7476 –
www.egyhaztortenetiszemle.hu
mail@egyhaztortenetiszemle.hu

IGAZOLÁS

Az *Egyháztörténeti Szemle* folyóirat szerkesztőjeként hivatalosan igazolom, hogy Tamási Zsolt: *Érchegységi kihívások. A katolikus papság lehetősége és szerepe 1848–1849-ben, a román-magyar polgárháború keretében* c. tanulmányát közlésre elfogadtuk, folyóiratunk 2021. évi 1. számában kívánjuk megjelentetni. A lapszámnak jelenleg a nyomdai előkészítés folyik, megjelentetése (nyomtatott és elektronikus formában) 2021 tavaszán várható.

Miskolc – Sárospatak, 2020. augusztus 24.

(Dr. Fazekas Csaba)

Tamási Zsolt: Érchegységi kihívások. A katolikus papság lehetősége és szerepe 1848-1849-ben, a román-magyar polgárháború keretében¹

1848-49-ben az erdélyi római katolikus egyházmegyét ért kihívások közül sajátos jellege volt a kibontakozó nemzetiségi mozgalmaknak, elsősorban a bekövetkezett magyar-román polgárháborús konfliktusoknak. Bár ezzel kapcsolatosan nagyon bőséges szakirodalom íródott, az egyházi források feldolgozása alapján ez a kérdés is árnyaltabban közelíthető meg. A forradalmi események, harcok során elszigetelődő erdélyi Érchegységen belül történő eseményekről tudósító szórványos jelentések mellett az egyházi belső levelezés segítségével több kérdésben is pontosításokra van lehetőség. A polgárháborúban a forradalom vakvágányra futott. Csak az egyik félnek a hibáztatásával nem adhatunk egyértelműen választ a polgárháború tragédiájára, s elemzésnél fontos az egyházi források mellett a magyar és a román történetírás szempontjait is figyelemmel kíséreni. Mert ahogy az egyik fél által hősi harcnak tekinthető a magyarok ellenállása a császári erővel, a másik fél ugyanúgy hősi harcnak tekinti Avram Iancuék² küzdelmét Bem csapataival szemben. A tragédiát az jelentette, hogy ekkor a régió etnikumai egymás ellen fordultak, s köztük pusztító harc kezdődött el.³ A román forradalom azokért a „tisza és jogos” célokért (antifeudális, liberális - még ha nacionalizmusa erősebb is volt) küzdött, amelyeket a magyar forradalom már részben megvalósított, s az unió révén Erdély számára is biztosított. Az erdélyi román forradalom Bécs katonai és politikai erőinek szolgálatába állt,⁴ miután 1848. szeptember 16-án kimondták a román forradalmi vezetők, hogy az uniót nem fogadják el. Így a román nemzeti mozgalom véglegesen szembefordult a magyar szabadság-törekvésekkel. Ez több román vezetőt is megdöbbenett, de az eseményeken változtatni már nem lehetett.⁵ A román történetírás az erdélyi románok szembefordulását a szabadságharccal a nem teljesített társadalmi és nemzeti követelésekkel szembeni elégedetlenséggel magyarázza, s ehhez képest másodlagosnak ítéli az erdélyi császári haderővel és a bécsi udvarral való együttműködést.⁶ Tekintve a tanulmány kereteit, nem célom a polgárháborús helyzet kimerítő elemzése, csupán a konfliktus éleződésére és az egyes incidensek bemutatására szorítkozok. Ebben az esetben a tárgyalandó kérdések körét annak függvényében választom ki, amennyiben az erdélyi események objektívebb megismerésében az egyházi források segítségünkre lehetnek, illetve ezek elemzése a térség katolikus papjainak a lehetőségeit, helyzetét megvilágíthatják. Azok az incidensek kapcsán, amelyek esetében a forrásaink az eddigi eredményekkel megegyeznek, rövidebben utalok csupán, viszont valamivel részletesebb elemzést végzek akkor, amikor az egyházi források a történetírásban megjelenő állításokat korrigálhatják. Az egyházi jelentéseket író papok ugyanis szemtanúként, az események részeseként, s részben alakítójaként is számoltak be úgy a saját egyházközségük, mint a térség területén történt eseményekről. Az Érchegységen belül a bányavidéki esperesi kerületben Kovács József esperesnek és abrudbányai plébánosnak a jelentései azért is elsődlegesek, mert kerületi esperesként az ő feladata volt a térség egyházi irányítása. Ilyen jellegű szerepe az elszigeteltség alatt fokozottan meghatározó lett. 1848 ősztől gyakorlatilag személyes helytállása és irányítása nem elhanyagolható hatást gyakorolt az Érchegységen belüli eseményekre. Ugyanakkor a térség incidensei szempontjából kiemelt jelentőségű a zalatnai októberi tragédia, amely behatárolta a polgárháborús eseményekre történő emlékeztést. A

¹ Készült a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával.

² A forradalom után vonakodott fegyverét letenni, míg a császáriak nemzetének tett ígéreteiket nem valósítják meg. Mivel nem tették meg, semmi jutalmat nem fogad el. Kővári László: *Erdély története 1848–49-ben*, Pest 1861, 112.

³ Iorga, Nicolae: *A nemzetek közötti gyűlölködés ellen. Románok és magyarok [Contra dușmăniei dintre nații. Români și Unguri]*, (ford. Horváth Andor), Bp. 1992, 32.

⁴ Kosáry Domokos: *Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben*, Bp. 1999, 170.

⁵ Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*, Debrecen 1980, 76–77.

⁶ Köpeczi Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, Bp. 1995, 101.

térségben a katolikus papság lehetőségeit és szerepét ezért elsősorban két kiemelt plébánia, az esperesi központot jelentő Abrudbánya és a térségben fontos szerepet játszó Zalatna szempontjából elemezzük, értelemszerűen reflektálva az esperesi kerület többi plébániáinak a sorsára, a plébánosok szerepére. A zalatnai októberi tragédia után menekülni kényszerülő plébános, Bodnár Lajos, s a polgárháborús konfliktusok alatt, 1849 májusában történő meggyilkolásáig helytálló abrudbányai esperes, Kovács Lajos története mellett a térség plébánosainak a helyzetet, szerepvállalása jól példázhatja azokat a lehetőségeket, amelyekkel a térség papjai szembesültek ebben a viharos korszakban.

A polgárháborús incidens kialakulásában, az ellentétek konkretizálódása esetében kulcsfontosságú volt az Unió-tervezet. A nemzetiségi eszme alapján is kívánt egyesítés sértette Bécs érdekeit. Az osztrák birodalom integritását veszélyeztette egy ily módon megerősödő magyar tömb. Ugyanakkor döntő volt az is, hogy Erdély etnikai színessége felvetette az itt élő nemzetiségek nemzeti alapon való szervezkedésének kérdését is. Az természetesen más kérdés, hogy Erdélynek Magyarországgal való egysége a történeti jog szempontjából nem vitatható, míg az ide betelepedett más nemzetiségek autonómiájára nem volt precedens. Ennek jelentősége a forradalom leverése után is megmutatkozott. Ugyanis a románság hiába remélte Bécstől a szabadságharc alatt tanúsított jól ismert magatartásáért cserébe az önálló román királyságot, egy nemzeti vezetővel az élen⁷, a konzervatív Habsburg ház ilyen újításra nem volt és nem is lehetett hajlandó. Ezt azonban a forradalom kezdetén a román eszmei vezetők nem mérhették fel. Eleinte elenyésző volt azoknak a román vezetőknek a száma, akik ellenséges lépést láttak a magyarok szabadságtörekvésében,⁸ és akik félték, hogy ha létrejön az unió, akkor ők – mint kisebbség – teljesen háttérbe szorulnak.⁹ Ugyanis míg a különálló Erdélyben többségi pozícióból politizálhattak, addig az unió esetén országos viszonylatban egyértelműen csak kisebbséget jelenthettek.¹⁰ Az uniónak volt azonban egy másik fontos vetülete is, és itt jön be az egyik nagy dilemmája a forradalomnak. Unió esetén elvesztik Bécs támogatását, unió nélkül viszont nem léphetnek érvénybe a pozsonyi reformok. Ezt emeli ki Batthyányi Lajos leirata is, mikor megfogalmazza, hogy „*A két hazának közelgő országgyűlése gondoskodni fog, hogy a Székely és Oláh népnek minden ügyeik, mik Ő Felségének kegyelmes kijelentése szerint csak itt intéztethetnek el, felvétessenek, s igazságos sérelmeik orvosoltassanak. Gondoskodni fog hogy földjeiket tulajdonul bírassák, és legyen szabad földön szabad nép.*”¹¹ Eddig úgy nézett ki, hogy a magyarországi fejlemények készen hoznak mindent Erdélynek. De ehhez össze kellett ülni az erdélyi diétának, amely meghozza a döntést.¹² A helyzet visszassága abban állt, hogy a román értelmiség a jobbágyfelszabadítást és a polgári rendet az unióval bevezető magyarok ellen lépett fel, cserébe a szociális reform ellenségeivel, az osztrákokkal fogtak össze.¹³

A szabadságharc első vívmányai után egyelőre a román értelmiség hajlandó lett volna követni a magyar radikális forradalmárok jelszavait, beleértve az uniót is. A számukra addig

⁷ Ez azért lényeges szempont, mert az Érchegység eseményeinek főszereplőjét, Avram Iancut ez motiválta.

⁸ A román értelmiségnek nem ez volt az egyöntetű véleménye. Móga Demeter 1848 április 27-én így ír: *A Magyarországgal való unió 8 hét, ha lehet 8 nap alatt történjék meg. Minden magyar törvények, különösen a jelen nagy események között, fogadtassanak el... Negyedik nemzeté a román alkottassék... A szász legyen köteles belügyét is magyarul vinni. ezt tegye az oláh is. a Királyföldön.* – Jancsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, II. köt. Bp. 1899, 445.

⁹ Sávai János: *Jaj Ariélnék! Zalatna, 1848. Október 23. Reinbold-hagyaték*, Szeged 1999, 29.

¹⁰ Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Pécs, [é. n.], 50.

¹¹ Arhivele Statului – Filiala Cluj: Fond 563: Colecția Revoluția de la 1848, registru 11. iktatószám nélkül – Budapest, 1848. június 28. *Felszólítás a székely polgártársakhoz. Aláírta Batthyányi Lajos felelős miniszterelnök.*

¹² Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története*. III. köt. *1830-tól napjainkig*, 3. kiadás, Bp. 1988, 1349.

¹³ Makkai László: *Magyar–román közös múlt*, Bp. 1989, 230.

csak remélt vívmányok megszülettek. Felszabadult a jobbágyság, s a román nép többségének ezzel máris ütött a szabadság órája. A románok politikai jogai is elismerést nyertek, egyenlő polgároknak számíthattak. Simion Bărnuțiu kivételével tehát a márciusi román állásfoglalás, még ha feltételekkel is, de elfogadta az uniót.¹⁴ Több román is támogatta az uniót.¹⁵ Egyetlen kikötés csak az volt a részükről, hogy elismerést nyerjen minden szinten a románságnak, mint nemzetnek a joga.¹⁶ Ugyanis az erdélyi románokat nem elégíthették ki a kétségek nélkül demokratikus és jogkiterjesztő 1848-as magyar törvények, mert azok a román közösség szempontjából nem jelentettek minőségi változást. Személyenként a román nemest eddig is megillették a nemesek kiváltságai, a királyföldi románoknak is megvoltak a jogaik. De ezek a jogok nem magát a román nemzetet illették meg – hangsúlyozta Bohățiel román képviselő a diétán. Ezért is kérte a románságnak, mint nemzetnek az elfogadását.¹⁷ Azzal utasítják vissza a román kérést, hogy a polgári átalakulásban fölösleges a feudális „*natio recepta*”-t hangoztatni. Pedig ez ellentmondásos volt, mert a gyűlés résztvevői épp a feudális rendszer szerint ültek össze: a 3 nemzet és 4 vallás képviselőiként. A nemzetiségi kérdés rendezését végül egyszerűen kikerülték a diétán.¹⁸ Az 1848. szeptember 26-ai országgyűlési tárgyaláson elnapolták a román petíció tárgyalását, s ez győzte meg a román vezetőket arról, hogy a magyarokkal nem lehet tárgyalni.¹⁹ Azonban a szeptember 27-i unióbizottság törvényjavaslatában szerepelt a román követelések biztosítása. A törvénytervezetet az erdélyi gyűlés el is fogadta, de a magyarországi diéta csak 1849 májusában tűzte ezt napirendre. Időközben Bécs kiépítette szövetségi rendszerét a magyarországi nemzetiségekkel, akik hajlandóak voltak fellépni a magyar centralizáció ellen.²⁰ A románság állásfoglalásának értékeléséhez viszont az is hozzátartozik, hogy a bőkezűbb törvények sem adhattak volna megnyugvást nekik.²¹ Sorin Mitu elemzése rámutat arra, hogy a társadalmi igazságtalanság érzése a románoknál egy mindig visszatérő motívum.²²

Simion Bărnuțiu hatalomátvételével előtérbe került Erdély etnikai megosztottsága, ami eddig nem volt annyira fontos, mint a társadalmi megosztottság. A románok addigi magyarellenességéről csak átvitt értelemben lehetett beszélni, hiszen ez gyakorlatilag a jobbágyok (s románság nagy része ebben az állapotban volt) természetes ellenszenvét jelentette a többségében magyar nemesekkel szemben.²³ Viszont most a társadalmi ellentét a jobbágyfelszabadítással megszűnt, helyét a korra jellemző nacionalizmus alapján a nemzeti ellentét kezdte átvenni.²⁴ Ennek ellenére a románság eszmei vezetőinek a hozzáállása nem volt ellenséges. Sok román vezető nem akart kenyértörést a magyarokkal (Avram Iancu, Papiu Ilarian), de a vezetés már átment Simion Bărnuțiu (1812-1893) politikus, író kezébe. Bărnuțiu nacionalizmusa radikálisabb és konzervatívabb volt, mint a fiatal román elítte. Ő még

¹⁴ Szász 1988, 1351.

¹⁵ Dragomir, Silviu: *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*, I–IV. köt. Sibiu, 1914–1946, apud Csetri Elek, *Az erdélyi unió és végrehajtásának problémái az országgyűlés előtt*, In: Szabad György (szerk.), *A magyar országgyűlés 1848/49-ben*, Bp. 1998, 249.

¹⁶ Durandin, Catherine: *Istoria Românilor*, (ford. Liliana Buruiană–Popovici), Iași 1998, 97.

¹⁷ „*Pentru-că un nobil român a avut tot acelea drepturi ca și un nobil maghiar, un cetățean din pământul regesc a avut aceleași drepturi ca și alt cetățean din pământul acela... Nu le-au putut însa folosi ca națiune, fără numai contopiți în alte naționalități. Pentru aceea, astăzi nu pot fi mulțămii cu egala îndreptățire individuală, ci numai cu îndreptare națională.*” – Dieta Ardealului, Ședinta 18 (28 August 1863). In: Păcățian, Teodor V.: *Cartea de aur*, III. köt. Sibiu, 1905, 148, apud Molnár Gusztáv: *Polgári regionalizmus*, 2. rész. Provincia, I. évf. 3. szám, 2000. június, 7

¹⁸ Spira 1980, 55.

¹⁹ Spira 1980, 79.

²⁰ Hitchins, Keith: *România 1774-1866*, București 1998, 318.

²¹ Kosáry Domokos: *A modern nemzet és az etnikumok*, In: Bárdi Nándor (szerk.), *Erdély a történelemben*, Csíkszereda 1998, 111.

²² Mitu, Sorin: *Geneza identității naționale la români ardeleni*, București 1997, 47–49.

²³ Durandin 1998, 23.

²⁴ Szabó Ervin: *Társadalmi párharcok a 48/49-es magyar forradalomban*, Bp. 1949, 325.

rendiségben gondolkozott. A múlt kultusza részben az etnikai egyediséget alapozta meg, részben érvelési alapként szolgálhatott. Bărnuțiu az egyetlen, aki filozófiailag fejt ki érveit, s aki úgy érezte, hogy elmélete cselekvését kellőképpen legitimizálta.²⁵ A hagyományos elképzelés híve: a magyar urakkal szemben Bécsben kell a támogatást keresni.²⁶ Tehát császárpárti és unióellenes.²⁷ Nem látott semmi összefüggést az egyenlőség, szabadság elnyerése és az unió közt.²⁸ Egy rendkívüli képességekkel megáldott ember volt, hiszen magyarellenességét sikerült elsöprő erővel bevinnie a román köztudatba.²⁹ Fellépése tartalmi és érzelmi töltetében az eddigi megnyilatkozásokkal szöges ellentétben volt.³⁰ Bărnuțiu Proklamációjával megjelent az igény, hogy egy kis csoport monopolizálhassa a forradalmi diskurzust.³¹ Bărnuțiu álláspontja 1848 tavaszán azonban még nem volt általános.³²

Bărnuțiu-nak a balázsfalvi templomban tartott 1848. május 14-i beszéde, amelyet a második balázsfalvi gyűlés³³ előestéjén mondott el, – s amely egyben méltán a legfontosabb román forradalmi beszéd a 19. századból³⁴ – a román forradalmárokat a saját pártjára állította, kivéve Barițot és a görög katolikus püspököt, Andrei Șagunát. Bariț szerint Erdély fejlődésének kulcsa a Magyarországgal való egyesülés. Az a négy órás beszéd, amely szónoklati remekmű is egyben, önmagában nem lehetett volna elég Bărnuțiu-nak a nagyméretű sikerhez. Az ezt megelőző felhívásai révén, amelyekben átkot mondott minden románra, aki az uniót támogatja, előkészítette beszédének az átütő sikerét. Balázsfalván a román nemzeti vezetők, akik tulajdonképpen csak a román nép negyedik rendi nemzetként való elismerését hangoztatták egyértelművé tették, hogy fontosnak tartják a jobbágykérdés rendezését, s ezért bennük ezért jobban bíztak a parasztok. Az Érchegységben a bujtogatók azt híresztelték, hogy nem lesz erdélyi diéta, s az úrbériséget a balázsfalvi gyűlés fogja eltörölni.³⁵ Ezzel magyarázható, hogy a balázsfalvi gyűlésen magyar parasztok is megjelentek, mivel remélhették, hogy a jobbágykérdésről lesz ott szó.³⁶ A parasztokat – románokat és magyarokat egyaránt – ugyanis csak ez érdekelte, kevésbé a politika.³⁷ Fellázításukra ezért eszelték ki a lázító szólamot: a császár már rég felszabadította a jobbágyokat, csak ezt a magyarok eddig eltitkolták.³⁸ A jobbágyokat ezt el is hihették, hiszen később zajlott le a jobbágyfelszabadítás, és a késedelem gyanakvást okozott.³⁹ Erdély szerte a jobbágyok azt hitték, Balázsfalván törölték el a

²⁵ Hitchins 1998, 270–272.

²⁶ *Minket Bécs nevelt. Budapest sohasem vonzott. 1693-tól mi Bécsből nyertünk minden biztatást ... Véréinkbe ment át az imperat, a császár fogalma, akihez a földesurak önkénye ellen gyakran panaszkodtunk.* – Moldován Gergely: *A románság. Politikai, történelmi, néprajzi és nyelvészeti közlemények*, I. köt. Nagybecskerek 1895. 174.

²⁷ Spira 1980, 47–48.

²⁸ Hitchins 1998, 312.

²⁹ Tamási Zsolt, *A mestermű. Simion Bărnuțiu manipulációja Balázsfalván*, 1848. Május 14-én. In. *Keresztény Szó*, XI. évf. 9. szám, 2000. szeptember, 20.

³⁰ Csetri 1998, 286.

³¹ Mitu 1997, 139.

³² Spira 1980, 19–20.

³³ Érdekesnek tűnik egy kortárs visszaemlékező leírása, aki arról tanúskodik, hogy e gyűlésen a szónoki emelvénnyel orosz zászló lobogott, osztrák színű szalagokkal díszítve –Vargyas Endre: *Magyar szabadságharcz története 1848-49-ben. A magyar nép számára*, Bp. 1879., 122.

³⁴ Bărnuțiu, Simion: *Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848*, Cluj 1990, 29.

³⁵ Bánffy Miklós főispán levele Teleki Józsefhez, Enyed, 1848. Május 4. In. Pașcu, Stefan (szerk.): *Documente privind revoluția de la 1848 în Tarile Romane. C. Transilvania*. III. köt. *30 aprilie-14 mai 1848*. Bukarest 1982.

³⁶ Rusu, Constantin: *Din gândirea democrat revoluționară transilvăneană la 1848*, Anuarul Institutului de Istorie, Cluj-Napoca. XIII. 1970, 113.

³⁷ „A hegyekből lecsalt és felbujtogatott nép jó része nem akart öldökölni, gyújtogatni... Erdőt, földet, megélhetést követeltek” – Sávai 1999, 27.

³⁸ Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848 – 49 – re*, Bp. 1880, 187.

³⁹ Ez elsősorban ott gond, ahol közel vannak a határhoz. Így például, amikor Arad vármegyében megtörtént a jobbágyfelszabadulás, féltő volt, hogy Zaránd vármegyében is követelések lesznek. Lásd Kozma Dénes

jobbágyságot. Nehezen tudták ugyanis elfogadni, hogy eddigi uraik lemondtak jogaikról. Ugyanakkor a fiatal román értelmiség Balázsfalván azt hirdette, hogy a császár el fogja törölni a jobbágyságot; a császár tűzte azt a diéta napirendjére, s ő is kell azt megerősítse.⁴⁰ Bărnețiu meggyőzte a májusi balázsfalvi gyűlés résztvevőit, hogy hűségesküt tegyenek a császárnak. Az eskütevés miatt a magyarok azt hitték, hogy a mozgalmat Bécs szervezte meg. Bécs azonban csak felhasználta a mozgalmat. Ahogy a magyarok se, úgy Bécs se tudta volna így mozgósítani a román parasztságot, kiket mindenképpen befolyásolt a *jó császár illúziója*.⁴¹ A nemzetiségi harcok intenzitása ébresztette rá a magyar politikai vezetőréteget, hogy nem (vagy nem csupán) pánszláv agitáció vagy bécsi aknamunka, hanem valós sérelmek vannak a konfliktus hátterében.⁴² A magyar vezetők nemzetiségi politikai tévedései és az erdélyi földesuraknak a szociális reformot akadályozó fellépése is Bécs felé irányította a román forradalmárok figyelmét.⁴³

A társadalmi megosztottság a leginkább az Érchegységben esett egybe a nemzetiségi megosztottsággal Erdély területén. Alsófehér vármegye területén csak 13% volt a magyarság, melynek egyharmada jobbágy. a szászok és németek csupán 4% - ban voltak jelen, a többi pedig román. A magyarok nagyobb számban a nagyobb bányaközpontokban: Zalatnán, Abrudbányán, Verespatakon, Offenbányán tömörülnek⁴⁴. Ezek az arányok szinte diktálták az uszítás módját: összetűzést szítani a románok és magyarok közt. A nemzetiség mellett erre jó ürügyöt szolgáltatott a társadalmi rétegződés is, hiszen a jobbágyság főleg a románokból állt, magyar jobbágy csak 4,3% - a a lakosságnak.

A forradalmat eleinte minden nemzet üdvözli. A polgári őrcsapatok szervezésénél ezekbe sok román is beiratkozik, s csak az izgatások hatására lépnek ki. A források elemzése azt mutatja, hogy a románság alapállása nem a nemzeti gyűlölködés volt. Az együttélő nép érdeke ugyanis azonos volt. Úgy a magyar, mint a román parasztot a jobbágyi terhektől való szabadulás érdekelte. A felszabadulás nemzetiségeket meg nem különböztető vágyának példája, hogy az 1840-47-es román bányászparasztok mozgalma élén egy magyar asszony, Varga Katalin állt.⁴⁵ Ugyancsak az Érchegységi nemzetiségek (román és magyar elsősorban) békés egymás mellett, sőt együtt éléséről tanúskodik az a felterjesztés, amelyet a Partium visszakapcsolása ügyében kiküldött királyi bizottság terjeszt fel az illetékes Minisztériumhoz.⁴⁶ A felterjesztés sorai önmagukért beszélnek: „Ezen megye oláh lakosságát, melly mind békés hajlama, mind a magyar nemzetiség iránti meleg ragaszkodása által jellemzően feltűnő, s melly gyermekeik nevelésében is örvendetesen nyilatkozik, az iskolák iránt e vidéken teendő rendelkezések alkalmával figyelemre méltónak találjuk”. A tekintélyesebb román férfiak egy része megpróbálja 1848 tavaszán is felvenni a harcot a lelkiismeretlen izgatók ellen, néha sikerrel is. A hegyekből lecsalt és felbujtogatott nép jó része nem akart öldökölni, gyújtogatni. Erdőt, földet, megélhetést követeltek.

Zaránd vármegye főispáni helytartójának jelentése Teleki Józsefnek, Körösbánya 1848. április 19, In. Pașcu, Stefan – Cheresiesiu, Victor (szerk.): *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*. II. köt. 12-29 aprilie 1848. Bukarest 1979.

⁴⁰ Neamțu, Gelu: *Revoluția românilor din Transilvania 1848–1849*, Cluj, 1996, 50–51.

⁴¹ Kosáry Domokos: *Magyarország é a nemzetközi politika 1848-1849-ben*, Bp. 1999. 152.

⁴² Gergely András: *Az 1849 évi magyar nemzetiségi törvény*, In. Takács Péter (szerk.), *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*, Debrecen 1998. 85.

⁴³ Pașcu Pașcu, Ștefan, *Avram Iancu*, In. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca. XV. 1972, 29.

⁴⁴ Szilágyi Farkas: *Alsófehér vármegye Történelme – Alsófehér vármegye 1848-49-ben, III. kötet*, Nagy-Enyed, 1898, 71.

⁴⁵ Thót Zoltán: *Parasztmozgalmak az Erdélyi érchegységben 1848-ig*. Bp. 1951.

⁴⁶ Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (GYÉFKL), Fond: Püspöki Iratok (PI) – 389.d. 3.cs. 1091/1848. – Körösbánya, 1848. május 18.: *A részek visszakapcsolására kiküldött királyi bizottság jelentése a Minisztériumnak*.

A kibontakozó, 1848 őszi polgárháborús konfliktusok előtt, a magyarországi és erdélyi katolikus egyházmegyei, egyházi önvédelmi diskurzushoz kapcsolódva az érchegyesi térség papsága az egyházi reformokra igyekezett figyelni, nem sejtve azt, hogy rövidesen milyen, nem várt megpróbáltatások során kell híveinek védelmében cselekedjen. Kovács József esperes⁴⁷ készségesen kapcsolta be a bányavidéki kerületet az egyházi érdekérvényesítési tevékenységekbe. Ennek kapcsán első jelentése a magyar püspöki kar által szorgalmazott petíciós akcióhoz kapcsolódik, amely során a pozsonyi országgyűlés 20. törvénycikke kapcsán⁴⁸ a hívek által kérték támogatni az egyház államtól független működését, elsősorban az anyagi javak terén. Csíktusnádi Kovács Miklós megyséppüspök május 1-én⁴⁹ aláírás nélküli körlevelében szólította fel az egyházmegyét, hogy „szíveskedjék a religio és egyház legszentebb ügyében szerkesztett, ide mellékelte, s a legközelebbi erdélyi országos, s ha itt célt nem érnek, a magyarhoni nemzeti gyűlésre is múlhatatlanul beadandó pontokat egy, minél előbb tartandó kerületi gyűlésben hatályos közremunkálásával pártolni, indokolni és lehetőleg felvilágosítással e közügyünket oda vezetni, hogy a kerületbeli plebános urak, legszentebb jogaink érzetétől áthatva, a meggyőződés és keresztény szeretet útján minden rendű híveiket egyházunk érdekében megnyerni, s az aláírásra bírni siessenek... s az így elkészült íveket még e folyó hó lefolyta előtt hozzánk beküldeni buzgólkodjék”.⁵⁰ Miközben helyenként a püspöki aláírás elmaradása miatt nem kezdeményezték az aláírások begyűjtését,⁵¹ Kovács József bányavidéki esperes május 16-án keltezett levelében kiemeli: „Ön érdekünkben áll, hogy hit elveinket és több századok során keresztül szerzett törvényes, béke birtok által szentesített sajáttyainkat, alapítványainkat, melyek templomaink szükségseinek fedezésére rendeltettek, teljes erőnkől védeni s a készülendő törvények által biztos karba úgy helyeztetni, hogy minden félremagyarázhatástól s innen keletkezhető kedvetlen surlódástól ment legyen (...) Az oláhság ezereként nyomul Balásfalva felé nemzetisége és szabadsága s alapítványai törvényesítése felett értekezendő. A szászok tulajdonaik mellett harcolnak, a protestánsok különféle petitiókkal lépnek fel. Szóval mindenki óvatos tulajdona felett”, tehát ne a katolikusok legyenek azok, akik saját érdekeikért ne állnának ki.⁵² Ezért is sürgette a petíciók minél nagyobb számban történő aláírását. Az aláírási folyamatot jelentősen befolyásolták azok a bujtogatások, amelyek a lakosságban azt a gyanút próbálták élesíteni, hogy ezáltal a katolikus egyház az eltörölt tízedet próbálja visszaállítani, vagy azt terjesztették, hogy az egyház a forradalmi kormány elleni aknamunkában szorgoskodik. A zalatnai beadványban olvashatjuk: „kémentenítetttem őszintén vallani, miszerint sokan a tisztek közül, mint igen igen műveltek, és messze látók az aláírást megtenni vonakodtak. Ugyanis némelyeknél a pontok nem bírnak elegendő világossággal. Mások a papi jószágok pártolását vélik ez által sürgettetni. Sőt olyak is találtattak, kik nem vélték

⁴⁷ Aki 1786 január 17-én született Kézdiálmáson, 1810. május 27-én szentelték pappá Gyulafehérváron. Brassói káplánsága után 1813-1819 között Miklósváron volt plébános, 1819-től Abrudbányán plébános és kerületi jegyző. Esperesi teendőkkel 1842-ben bízták meg, ezt a tisztelet haláláig, 1849. május 10-ig töltötte be. A forradalom kezdetétől aktívan részt vett úgy az egyházi érdekvédelemben, mint a közéleti tevékenységekben. – Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Bp-Kolozsvár 2009, 311.

⁴⁸ A katolikus egyház ezzel elvesztette államvallási jellegét, viszont az időhiány miatt nem került sor arra is, hogy az új helyzetnek megfelelő egyházi autonómiát biztosító javaslatait az országgyűlés tárgyalja.

⁴⁹ Körlevele Abrudbányára május 8-án érkezett meg. GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. – *Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban*: Abrudbánya, 1848. Május 25.

⁵⁰ GYÉFKL PI. – 389.d. 4.cs. 707/1848, 389.d. 11.cs. 821/1848. – Gyulafehérvár, 1848. május 1.: *Kovács Miklós püspök körlevele a kerületi esperesekhez. Aláírás nélkül*.

⁵¹ PI. a Kézdi-Orbai kerületben, Brassóban, vagy Kolozsváron, ahol Kedves István kanonok, kolozs-dobokai esperes erre hivatkozva jelzi, hogy az aláírások begyűjtését a zavaros események között nem kezdheti el egy aláírás nélküli felszólítás utasítására – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 634/1848. – Kolozsvár, 1848. május 10.: *Kedves István plébános, kolozs-dobokai kerületi esperes levele Kovács Miklós püspökhöz*.

⁵² GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. (kerületi iktatószám 116/1848) – Abrudbánya, 1848. május 16: *Kovács József esperes körlevele a kerület papságához*.

aláírhatónak már csak azon ürügyből, ne talántán nevük a Magyar Ministerium eleibe följutva, mint nem liberalis szellemek, következőleg hivatalokra nem alkalmazhatók tünjenek”.⁵³

Az aláírásokról az első jelentést már május 25-én el is küldi Kovács József esperes a főpásztornak,⁵⁴ ami az akció hatékonyságát a nehézségek ellenére is bizonyítja. Ugyanis az esperes által május 16-án körbeindított felszólítás május 17-én délelőtt 10 órakor érkezett meg a 10 km-re levő Verespatakra, ahonnan 13 órakor küldték tovább a több mint 30 km-re eső Offenbányára. Offenbányáról a 65 km-re eső Zalatnára május 18-án 11 órakor küldték tovább, a zalatnai plébános, Bodnár Lajos május 20-ára az aláírásokat az izgatások ellenére is összegyűjtötte. Párhuzamosan jutott el a körlevél a közeli Topánfalvára⁵⁵ május 19-én 14 órakor, ahonnan két óra múlva került sor a visszaküldésére Abrudbányára.⁵⁶ Amikor Kovács József az akció eredményeiről május 25-én beszámol megyéspüspökének, leveléhez Abrudbánya, Verespatak, Offenbánya és Topánfalva 2681 katolikusából 1118 aláírását tudta csatolni.⁵⁷ Felterjesztésében nem utal a Zalatnán begyűlt aláírásokra, amelyeket külön küldött be Bodnár Lajos plébános az egyházmegye központjába.⁵⁸

Kovács József május 25-én küldött jelentésében ugyanakkor rámutatott, hogy „ezen által alakulásnak annyira fontos, mint kényes, sőt aggasztó környülményiben szükséges tanácskozás végett a környülmények sürgető voltához képest megyei gyűklést, zsinatot” kellene eszközölni. Kovács Miklós püspök ugyan május 20-án már meghirdette a magyar püspöki kar által tervezett nemzeti zsinat előkészítéseként az erdélyi egyházmegyei zsinatot,⁵⁹ viszont tudjuk, hogy erre az igényt több kerület is még a püspöki körlevél előtt megfogalmazta. A kézdi-orbai kerület ilyen jellegű igényét május 17-i keltezéssel jutatta el a főpásztornak,⁶⁰ a gyergyói papság ugyanezt téve május 22-én, tehát a püspöki körlevél kézhez vétele előtt.⁶¹ A gyergyói kerületi gyűlés azért is figyelemre méltó, mert a jegyzőkönyv tartalma arra utal, hogy a püspök által tervezett egyházmegyei zsinatról nem tudva, a forradalmi hangulatban nem a tervbe vett nemzeti zsinat tematikája, hanem a sajátos szükségleteik orvoslása miatt sürgették az egyházmegyei zsinat összehívását.⁶² Tekintve, hogy a püspök aláírás nélküli, május 1-én kiadott petíciós körlevele csak május 8-án került Abrudbányára, jogosan feltételezhetjük, hogy a bányavidéki esperes,

⁵³ GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. – *Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban*: Zalatna, 1848. Május 23.

⁵⁴ GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. – *Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban*: Abrudbánya, 1848. Május 25.

⁵⁵ Abrudbányától 13 km-re található.

⁵⁶ GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. (kerületi iktatószám 116/1848) – Abrudbánya, 1848. május 16: *Kovács József esperes körlevele a kerület papságához. Visszajelzések*-

⁵⁷ GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. – *Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban*: Abrudbánya, 1848. Május 25.

⁵⁸ Az eredményesség értékeléséhez hozzátartozik, hogy a többi petíciós jegyzőkönyv esetében ezek beküldésére a következő időpontokban került sor: Magyarigen, *keltezés nélkül*; Kászónújfalu, *május 21.*; Csíkszentgyörgy, *május 22, június 22, június 26.*; Lemhény, *május 24., június 24.*; Déva, *május 26.*; Felvinc, *május 29*; Nagyg, *május 30.*; Vajdahunyad, *május 31.*; Szőkefalva, *május 31., június 4.*; Boica, *június 1.*; Nagyhalmagy, *június 8.*; Kolozsvár, *június 9.*; Hátszeg, *június 9.*; Szászrégen, *június 9.*; Csíksomlyó, *június 11*; Brassó, *június 18., július 16, 24.*; Fenyéd *június 25*; Udvarhely, *június 26.*; Erzsébetváros, *június 28.*; Szászrégen, *július 1.* - GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. – *Petíciós jegyzőkönyvek*.

⁵⁹ GYÉFKL PI. – 389.d. 4.cs. 707/1848. – *Püspöki körlevél az erdélyi egyházmegyéhez. 1848, május. [20.]*

⁶⁰ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 688/1848. – Gelence, 1848. Pünkösöd hava 17.: *Kádár Antal esperes és Elekes István jegyző által aláírt esperesi tanácskozási jegyzőkönyv, átküldve Kovács Miklós püspöknek.*

⁶¹ A püspöki székhelyen május 27-én iktatva. GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 823/1848: *Mészáros Antal gyergyói esperes beadványa az erdélyi Consistoriumhoz*, Gyergyószentmiklós. 1848. május 27.

⁶² Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Gyergyói Gyűjtőlevéltára, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jkt. 1814-1862. 1848. május 22. Gyergyóújfalu, rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve.

Kovács József május 25-én megfogalmazott igénye az egyházmegyei zsinat összehívására a május 20-án keltezett püspöki körlevél kézhez vétele előtt íródott.

A belső reform iránti elkötelezettségét jelzi az is, hogy a zsinatot előkészítő esperesi tanácskozáson a kerület papságával részletes javaslatokat dolgoznak ki az egyházmegyei zsinatra. Az augusztus 1-én, Abrudbányán tartott tanácskozáson az elnöklő esperes, Kovács József mellett részt vett a jegyzőkönyv írója, Szabó János zalatnai kaplán, Bodnár Lajos zalatnai plébános, Thót István verespataki plébános, Győrfi Ignác Offenbányai plébános és kerületi jegyző, Behr János plébános és kerületi jegyző, Farkas Károly csertés-hondoli plébános, Kálmán Ábrahám boicai plébános, Kapatán Márton topánfalvi plébános és Kovács Lajos zalatnai kaplán.⁶³ A zsinati pontokról megfogalmazott vélemények részletezése nem célja jelen tanulmánynak, csupán azokat összegezzük, amelyek a forradalmi elkötelezettségre utalhatnak. Az anyagi javak terén, miközben általában az egyházmegye papsága az államtól teljesen független kezelés mellett volt, a bányavidéki kerület az állam részéről fenntartandó legfelsőbb ellenőrzést, felügyeletet elfogadhatónak tartotta. Megfogalmazásukban: „*mi tiszteletet, mi hódolatot ígérünk a független és felelős minisztériumnak. Mi papok és polgárok vagyunk, s ekként kötelességeinket meg kellene felelni akarunk.*” A román többségű Érchegységben nemzeti elkötelezettségüknek adnak hangot, amikor megfogalmazzák, hogy „*minden szertartásokat anyanyelven vitetni, illetőleg végezteni akarjuk.*” A belső reform terén a legtágabban értelmezett demokratikus rendszert támogatva, az egyik legradikálisabb javaslatot szövegezik meg, kiemelve, hogy a püspök, helyettese, a kanonokok, esperesek és a teológiai előljáróinak választását a megyei papságra kellene bízni. A megyséppüspök szabad kinevezési jogával szemben ugyancsak a radikalizmust jelzi annak megfogalmazása, hogy „*mind a plébános, mind a kaplán elmozdíthatatlanok, míg elmozdításukba, vagy maguk bele nem egyeznek, vagy bíróság az elmozdításra méltók nem találhatók.*” Még ha a tárgyalandó pontok közt nem is szerepelt, néhány más esperesi kerülethez hasonlóan radikális változást szeretnének a papi nőtlenség terén bevezetni: a cölibátus kötelezettségét átváltoztatnák evangéliumi tanácsként szabadon választható döntéssé. Ezeknek a radikális javaslatoknak a megfogalmazásában az elnöklő esperes, Kovács József maga is szerepet vállalhatott, a jegyzőkönyv sehol sem említi, hogy bármelyik megszóvegezéssel szemben fenntartását fejezte volna ki.

Amint az egyházmegyei zsinatra készülve a kerület papság megfogalmazta, igyekeztek megfelelni a jó papi és jó polgári elvárásoknak is. Papként az egyházi érdekvédelem terén a petíciós akció és az egyházmegyei zsinat előkészítése volt 1848 tavaszán és nyarán az elsődleges feladat. A polgárháborús konfliktusok közepette ez a feladat sokkal inkább egybefonódik a közéleti szereplés vállalásával is. A közösség ismert és elismert vezetőiként a túlélés, a megmaradás, a konfliktusok elsímitása terén is kellett tevékenykedni, az egyházi szolgálatok végzése közben. Fontos kiemelni, hogy a papság közéleti szerepét maga a polgári hatóság is igényelte, amit elfogadott az egyházmegye vezetősége és papsága is. Az 1848-ban újonnan létrehozott Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, Eötvös József 1848. május 10-i levelében külön nyomatékkal kérte az egyház élén állókat, hogy a szószékről ismertessék és megmagyarázzák a most hozott törvényeknek és rendeleteknek az egyes polgárookra és a házára nézve egyaránt üdvös következményeit.⁶⁴ A felszólítást az erdélyi egyházkormányzat elfogadta, 1848. május 20-án külön tanácskozáson tárgyalva azt.⁶⁵ A szószék fontosságát jelzi, hogy az ilyen jellegű felszólítások nagyon sűrűn követték egymást. Kovács Miklós püspök személyesen

⁶³ GYÉFKL. PI. – 393.d. 11.cs. 1010/1848: *Esperesi kerületek zsinatot előkészítő gyűléseinek jegyzőkönyvei*: Abrudbánya, 1848. augusztus 1.: *Bányavidéki kerület beadványa*.

⁶⁴ GYÉFKL. PI. – 392. d. 35. cs. 706/1848. – Budapest, 1848. május 10.: *Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter leirata Kovács Miklós erdélyi püspöknek*.

⁶⁵ GYÉFKL. PI. – 389.d. 4.cs. 707/1848, 389.d. 11.cs. 821/1848 – Gyulafehérvár, 1848. május 20.: *A gyulafehérvári káptalan és tanárok egyházi tanácskozásának jegyzőkönyve*.

is fontosnak tartotta, hogy a változások közepette az Egyház a békés átalakulás öre legyen. „Megyém ezen tiszta meggyőződése mivel élénk vala és őszinte, azonnal a cselekvőség mezejére lépett át... az esperes és plébánosokat arra felhívám: miszerint a népet ily valóban criticus körülmények között békére, csendre, Isten gondviselésébe való erős bizodalomra és előljáróik iránti engedelmségre intsék”.⁶⁶

A magyarországi felelős kormány és az erdélyi római katolikus egyházmegye közötti együttműködés teljesen természetesnek tekinthető 1848 nyarán, az Unió életbe lépését követően, viszont előtte a helyzet jóval bonyolultabb volt. Az Unió megtörténte előtt ugyanis Erdélyben a polgári hatalmat a Gubernium gyakorolta, illetve vele párhuzamosan a bányavidéken a Királyi Kamara. A magyar minisztérium utasításainak teljesítésekor a katolikus egyházmegye papsága tulajdonképpen főpásztorával együtt már állást is foglalt a forradalmi eszme mellett. A bányavidéki esperesi kerületben Kovács József esperes nagyon komolyan vette a békés átalakulásban egyháziilag is kért szerepét. A bekövetkező izgatásokról, azok eredményeiről nagyon részletes jelentésekben értesíti kezdetektől főpásztorát, az Unió kimondása előtt is. A levélváltások elemzése azt mutatja, hogy a nyílt polgárháborúig, 1848 októberéig Kovács József esperes főpásztorát részletesen értesíti a fokozatosan mérgesedő magyar-román viszonyról, utána viszont a bekövetkezett tragédiák következtében a fennakadó egyházi szolgálatról szólnak elsősorban a jelentései. Mindkét esetben személyes elkötelezettsége a magyar forradalmi eszme iránt, párhuzamosan a román mozgalmak miatt megfogalmazódó, s az események ismeretében reális félelmei burkoltan megfigyelhetőek. Jelentései miközben kiegészítő információkat tartalmaznak az elszigetelődő Érchegység eseményeiről, arról is tartalmaznak burkolt információkat, hogy sikerült egy viszonylagos jó kapcsolatot tartania a román forradalmi vezetőkkel, s a román lakosság magatartását formáló román papsággal is.

Az esperei jelentésekből árnyaltabb képet kaphatunk arról, hogy hogyan kezdődtek azok a surlódások, melyek tragédiához vezettek a kerületben. A polgárháborús események kerettörténete szempontjából jelentős, hogy a polgárháborús konfliktusok során az erdélyi első súrlódások az Érchegységhez kapcsolódnak. Az itteni kerület központja az abrudbányai plébánia volt. Abrudbányán a katolikus plébánia híveinek száma 1010 és a hozzátartozó filiákkal együtt 1156 lélek⁶⁷ volt rábízva Kovács József plébánosra, aki egyben a kerületi esperes is volt.⁶⁸ A hívek magyar, német és román ajkúak. A forradalom kitörését követően itt is elkezdődtek a zsinati munkálatok. A többi helységhez hasonlóan polgári őrcsapat is szerveződött, ahova sok román is beiratkozott; megjelentek a gyakorlatokon, de Buteanu, Avram Iancu és Simon Balint izgatásaira ki is léptek.⁶⁹ Csak hárman maradtak közülük a nemzetőrségben.⁷⁰ Május elsején a vásárkor már verekedés tört ki a verespataki magyarok és az abrudbányai románok közt. A balázsfalvi gyűlés után a magyarok meg voltak ijedve, a menekülés gondolatát fontolgatták.⁷¹ A zavargásokról⁷² az esperes, Kovács József első jelentését július 4-én írja főpásztorának. Ez a mihálcfalvi események kivizsgálásához kapcsolódik. Az ott

⁶⁶ GYÉFKL PI. – 389.d. 3.cs. 734/1848 – Kolozsvár, 1848. Szentiván hava (június) 1.: *Kovács Miklós püspök válaszelevele a váci szentszékhöz.*

⁶⁷ Szilágyi Farkas információi szerint Abrudbánya összmagyar lakossága 1340 személy. Szilágyi 1898.

⁶⁸ *Schematismus Venerabilis Cleri Diocesis Transilvaniensis Ad Annum Bisextilem A Christo Nato MDCCCXLVIII*, Claudiopoli 1848 (Schem. 1848), 13.

⁶⁹ Szilágyi 1898, 24.; *Laborfalvi Nagy Károly főbíró levele Teleki Józsefhez*, Abrudbánya, 1848. Április 29. In. Paşcu 1979.

⁷⁰ Kolozsvári Unitárius Egyház Levéltára (KUL) – *Az Abrudbányai Unitaria Eklézsiáé. 1875. Anyakönyv*, 14.

⁷¹ *Laborfalvi Nagy Károly levele Teleki Józsefhez*, Abrudbánya 1848. Május 19. In. Paşcu, Stefan (szerk.): *Documente privind revolutia de la 1848 in Tarile Romane. C. Transilvania. IV. köt. 14-25 mai 1848.* Bukarest, 1988, Editura Academiei R.S.R.

⁷² Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi parasztság története, 1790–1849*, In. Kovách Géza (szerk), *Magyar történetírók Avram Iancuról*, Bukarest 1972, 45–50.

történtek kivizsgálására katonaságot küldtek ki. Az Érchegységben nem akarták őket beengedni. Mihálcfalván ugyanis a falu néhány román jobbágya elfoglalta Eszterházy gróf kaszálójának egy részét. A gróf katonaságot hívott végrehajtó hatalomként, hogy a törvényes eljárást hatalmilag biztosíthassák. Gelu Neamțu szerint ide a katonaságot nem a földkérdés miatt hívták be, hanem mert Mihálcfalván a kifüggesztett statáriumot a parasztek letépték. Ezért hívta volna be Szegedi Sámuel szolgabíró a székely katonákat.⁷³ A falu lakossága a katonaságot nem akarta beengedni, mondván: „*A székelyek nem a császár katonái*”.⁷⁴ A kedélyek izgatottak voltak, s annak ellenére, hogy itt az áldozatok a románok részéről voltak, nem hagyható említés nélkül, hogy a székely katonaság sortüzére akkor került sor, amikor az egyik katonát a parasztek megölték.⁷⁵ A mihálcfalvi incidenst az ellentétek kiéleződésében egyaránt meghatározónak tartják a román és magyar történészek. Az itteni tragédia mindenképp fordulópontot jelentett a polgárháborúhoz vezető úton. A mihálcfalvi tragédia után állítólag Avram Iancu a következőket mondta: „*ezért a magyarnak még a gyermeke is sírni fog*”.⁷⁶ A nép felfegyverzését is valószínűleg ekkor határozta el.⁷⁷

Ez alatt kerül sor a topánfalvi gyűlésre, ahol Avram Iancu fegyverkezésre szólítja fel a parasztokat. A forrongó helyzet betetőzéseként Avram Iancu június 9-én valóban fel is fegyverezte Topánfalván a népet. A felfegyverzést pünkösdkor beszélték meg a román forradalmi vezetők Topánfalván. A megbeszélésen jelen volt Avram Iancu, Simion Balint, Ioan Nobili, Mihail Andreica, Nicolae Corcheș, Clemente Aiudeanu, I. Ciurileanu. Ekkor osztják szét egymás közt a feladatokat. Avram Iancunak a topánfalvi mócok mozgósítása lesz a feladata, Simion Balint Verespatak, Abrudbánya és a környező helységek mozgósítását vállalja el, Petru Dobra Zalatna és környékének mozgósítását. Június 10-én meg is tartják a főpróbát, amikor is kipróbálják a mozgósítás hatékonyságát.⁷⁸ Június 18-a a jobbágyfelszabadítás napja, s Iancu, Moga Iosif, s mások tanácsára tanácsolják a parasztságnak, hogy követeljék maguk számára a földeket, erdőket. Iancu Felsővidráról írt levelében azt bizonygatja, hogy önvédelemre akarta felfegyverezni a parasztokat. A nyár folyamán elkezdődtek a parasztek önkényes földfoglalásai.⁷⁹ Az unió kimondása után érvénybe lépett a sorozási törvény is Erdélyben, amelynek a román parasztek azonban ellenálltak.⁸⁰ Az augusztus 29-i újonc-összeírás parancsa a magyar kormánytól jött, a király ellenjegyzése nélkül.⁸¹ Így könnyen fel lehetett tüntetni, mint a „jó császár” elleni tervet, s ezáltal mozgósítható volt a parasztság⁸², amely a császári csapatokkal kezdett együttműködni.⁸³

⁷³ Neamțu 1996, 46.

⁷⁴ Szilágyi 1898, 44.

⁷⁵ Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*, I. köt. Csíkszereda 1998, 133–134.

⁷⁶ „*pentru aceasta va plânge și copilul ungurului*” – Kapatán Márton topánfalvi plébános vallomása. Neamțu Gelu – Bolovan, Ioan (szerk): *Ancheta Kozma din Munții Apuseni. Revoluția de la 1848 în Transilvania*, Cluj 1998, 84.

⁷⁷ Maior, Liviu: *Organizarea administrativă a Munților Apuseni ca „tară românească” de către Avram Iancu (1848–1849)*, In. *Studia Universitatis Babeș–Bolyai, Series Historia*, fasciculus 2, Kolozsvár, 1972, 39.

⁷⁸ Ciurileanu, Ioan: *Fragmente istorice din anii 1848–1849*, In. Bocșan, Nicolae – Leu, Valeriu, *Memorialistica revoluției de la 1840 în Transilvania*, Cluj 1988, 212–213.

⁷⁹ Râmnicéanu, Aurel: *Țăranii în revoluția de la 1848*, [h. n.] 1948, 72.

⁸⁰ Nem elhanyagolandó, hogy ugyan május 29-én Erdély elfogadta az uniót, június 10-én V. Fredinánd szentesítette is, s e hónap 19-én ki is hirdették, de a kinyomtatása és pecséttel való ellátása elmaradt. E törvény erejét tehát kétségbe vonhatták és vonták is az erdélyi szászok illetve románok. – Endes Miklós, *Erdély három nemzete és négy bevett vallása autonómiájának története*, Bp. 1935, 372.

⁸¹ Neamțu 1996, 201.

⁸² Egyed Ákos: *A polgárháború előzményeiről. Urban alezredes Bécs politikájának végrehajtója*, In. Korunk, 3. évfolyam, IX/2. 1998. február, 33.

⁸³ Neamțu 1996, 68–89.

A fellázított románság tevékenysége arra készítette a Főkormányshéket, hogy a kiküldjenek egy bizottságot a helyszínre. A hivatalos kivizsgáló bizottság június 13-án érkezett meg Zalatnára. 300 tanút hallgattak ki, fővádlottak Simion Balint, Nicolae Fodor, Ioan Buteanu, Avram Iancu, Ioan Corcheş, Petru Ioante, Nicolae Corcheş, Iosif Şterca-Şuluţiu, Ioan Andea, Iosif Moga, Teodor Cristea, Gheorghe Bâlea, stb. A bujtogatók legaktívabbjainak Ioan Buteanu és Simion Balint bizonyultak.⁸⁴ Elsősorban a román bujtogatók tetteit vizsgálták ki, de kiderült, hogy a kedélyeket kölcsönös provokációk által a magyarok is izgatták.⁸⁵ Zalatnán például Szabó László segédlelkész Bodnár Lajos plébános szerint a következőt mondta egyik beszédében: „*ha magyar nem volnék, szégyellnék élni*”.⁸⁶ Mindenik tanúvallomás azzal kezdődik, hogy „a kedélyek izgatottak”, s ez sokat elárul a kialakult állapotokról. Kölcsönösen félték már egymástól a magyarok és a románok. A románok félelme azon alapult, hogy azt hitték, hogy a magyar nemzetörök ellenük fognak fellépni, így az újbóli elnyomatásuk eszközének tekintik őket.⁸⁷ A magyarok félelmét a románság számbeli fölénye növelte.⁸⁸ A kialakult helyzetet jól érzékelteti az abrudbányai esperes, Kovács József által küldött jelentés. „*A mi aggasto állásunk komolyabb alakot kezd magára venni: A főkormányshéki bizotmány megérkezésével a fel lázított oláhság harangok félreverése, lármák vést kiáltások által remiszték a népet nemelyeket csak nem kétségbe ejtesig, nyavalya töresig ijesztven főkent éjjeli lármák által a körüllli hegyekről*”.⁸⁹ A bujtogatókat letartóztatták⁹⁰, és katonaságot hagytak a rend további biztosítása végett. A székely katonákat Tordáról vezényelték ekkor át ide.⁹¹ A 4. székely hadtest mellett a Siskovits regiment egy hadtestét is behozták.⁹² A katonaság megoszlott, mert a székelyeket a magyarok szállásolták el, s a románok a lengyeleket fogadták, s a már felszított láng a román és magyar nemzet közt lánggra lobbant a katonaságban is, végül fegyveres összetűzésben konkretizálódva.⁹³

A nyár folyamán erősödött az ellentétek szítása. Ioan Buteanu júliustól „*bujtogató, serkentő, izgató, lázító és lángébresztő működését folytatni látszik, még pediglen a politikai szemek elől elvonultan Nagy Szeben városának majorjai között*” szoros kapcsolatot tartva fenn az Érchegeység lakóival.⁹⁴ Az ellentétek fokozódásáról, főleg az Érchegeységben, az abrudbányai esperesnek augusztus 10-én írt jelentéséből újabb részleteket ismerhetünk meg. „*A fekete lelkű bujtogatók miatt, folytonos aggasztó körülmények közt veszedelemben is vagyunk*”.⁹⁵ E hónap 8-án este 9 óra után tűz ütött ki Abrudbányán, s csak a szélcsendnek köszönhető, hogy a város nem égett le. Viszont így is nagy a pusztulás, sok a kár, s ami a legrosszabb: „*a félelem kétségbe*

⁸⁴ Neamţu 1998. XI–XIII.; Loghin Leonida –Ucrain, Constantin: *Aspecte militare ale revoluţiei din 1848-1849 în Transilvania*, Bucureşti 1970, 7.

⁸⁵ Neamţu 1998. XIV–XV.

⁸⁶ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – Bodnár Lajos levele a püspöknek, Nagyszeben, 1848. December 11.

⁸⁷ Neamţu 1998. 66.

⁸⁸ Kovács Mátvás, *verespataki bányaellenőr vallomása* – Neamţu 1998. 12.

⁸⁹ GYÉFKL PI. – 391.d. 26.cs. 910/1848. – Kovács J. abrudbányai esperes jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. Július 4.

⁹⁰ „*A katonaság megérkezése után a Bizotmány erélyesebben lépet fel több fő korifeusokat befogott: nevezetesen egy Moga Josef offenbányai falusi Notariust kinek egy levelét is felfogták melyben tudattya a Maros terén levő olásággal, hogy készen álnak az itteni olásákkal szükséges fegyverekkel ellátva s az adando jel szora ők is fegyvert ragadának /:igy hallom tartalmát:/ Horkis Janos Topánfalvi lakost, akihez öszve voltak gyölve tanátskozás vége; Balint Simon Verespataki unitus lelkész és ugyan ottani Kosokai Ilyest görög nem egyesült popát és más sokakat*” – Uo.

⁹¹ Balint, Simion: *Scurtă descriere a evenimentelor din munţii Apuseni a Transilvaniei (sau Ţara Moţilor numită) în anul 1848, începînd de la martie pînă în octombrie acelaşi an*, In. Bocşan 1988, 181.

⁹² Ciurileanu 1988, 13.

⁹³ „*A Polákok az oláságnál szállásolnak s. mindhogy keveset oláhu is tudnak meg ingereltetnek a Székelek ellen.*” – GYÉFKL PI. – 391.d. 26.cs. 910/1848. – Kovács J. abrudbányai esperes jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. Július 4.

⁹⁴ Dragomir 1989, 59.

⁹⁵ GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1082/1848. – Kovács József levele a püspökhöz, 1848. Augusztus 10.

ejtő”. A gyújtogatás Bálint Simon – akit fogságban tartottak – kiszabadítása miatt történt. „Bálint Simon, ki ... fogságba tételét ...s több hetek óta itten szállásolt s itt ütött ki a tűz, nem a kéményben ... hanem a zsendely alól. A közvélemény, hogy vagy maga Bálint Simon, ki az nap gyufát egy pengő húszasra vásárolt, vagy érette más tette, hogy ez alkalommal a fogságból menekülhessen mint hogy futásnak is eredett volt, de sikerült rögtön megcsípni, ma a tömlöcbe van”. Erről az eseményről Jancsó Benedek megállapítja, hogy a magyar közvéleményben valóban így van ez elterjedve, viszont neki más információk is álltak a rendelkezésére. Szerinte Bálint Simon fogságba vételének az oka az volt, hogy két részeg román a kocsmában veszekedett. Közös magyar barátjuk megpróbálta szétválasztani őket. A verekedés miatt a magyar nemzetőrök is közbeléptek, s megsebesítették a két románt. Ezt az eseményt elferdítve, felnagyítva híresztelték – Bálint Simon is. Izgatásáért elfogták. Nemsokára összetűzésre került sor egy székely közlegény és egy galíciai sorkatona közt – akik Bálint Simont őrizték – amikor is a székely megsebesült. Társai a galíciaiak ellen erőszakkal léptek fel, s a zavarban véletlenül meggyúlt Bálint börtöne.⁹⁶ Ebben az akcióban az abrudbányai román nemzetiségű intelligencia nem vett részt.⁹⁷ Az incidens után Simion Balintot átszállítják a nagyenyedi börtönbe, ahol szeptember 20-ig tartották fogva. Ekkor a szeptemberi balázsfalvi gyűlés nyomására Vay Miklós kormánybiztos kiengedte őt és Moga Iosifot is.⁹⁸ A börtön kigyulladásával egy időben a székelyek és a Siskovits hadtest közt is összetűzésre került sor. Ez utóbbiban sok román katona is volt. Ezután a székely csapatokat kivonták a zónából.⁹⁹ Kovács József esperes szerint végső soron ez az összetűzés előre le volt tervezve, hiszen így akartak sort keríteni Balint Simon kiszabadítására és a székely katonaság kivonására.¹⁰⁰

Őszre megért a helyzet az ellenforradalomra. Ekkor került sor arra, hogy a Monarchia és Magyarország viszonylag békés, sőt együttműködésesnek is minősíthető kapcsolatában komoly változás következett be. Radetzky marsall Piemont felett aratott győzelme az osztrák császár helyzetét jelentősen megerősítette, s az újjászervezett osztrák kormány felkészülhetett a konszolidálódó magyar kormánnyal való leszámolásra. A szakítást a magyar részről történő delegátus-küldések nem tudták megakadályozni¹⁰¹, így sor kerül az ellenforradalmi tevékenységek elkezdésére. Az osztrák kormányzat a magyar nemzetőrség lefegyverzését tervezte. Puchner Antal altábornagy katonai ereje kevés volt ahhoz, hogy ezt a székelyek „megrendsabályozásával” egyidejűleg tegye meg; ő a Nagyszebenben működő Román Nemzeti Komitét bízta meg az intézkedés végrehajtásával.¹⁰² A Komitét nem is tétlenkedett¹⁰³, s

⁹⁶ Jancsó 1899, 534–536.

⁹⁷ Szilágyi 1898, 71.

⁹⁸ Balint 1988, 182.

⁹⁹ Bocşan 1988, 214.

¹⁰⁰ „Hogy Bálintért történt, e véleményt igazolja az is, hogy ki jött világosan, miszerint 10ik Iulii a Polákok az oláhság által előre meg voltak fizetve, hogy a székelyekkel surlódásba jöjjenek, s így Bálintnak a ki szaladhatásra utat nyissanak” – GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1082/1848. – Kovács József levele a püspökhöz, 1848. Augusztus 10.

¹⁰¹ Hasonlóan eredménytelen volt a későbbiekben, a magyar püspöki kar által szerkesztett memorandum is. A Gondolatot Batthyány vetette fel, a püspökök támogatták. A memorandumot vivő Fogarasyt a császár csak mint magánembert volt hajlandó fogadni. Marton József: *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*, Gyulafehérvár 2005, 12–13.

¹⁰² Hermann Róbert (szerk.): *Az 1848-49 évi forradalom és szabadságharc története*, Bp. 1996, 183.; Október 21-én létrehozták a birodalom 33-ik hadtestét: a román hadtestet. A román komitét felhatalmazták, hogy az erdélyi románokat ossza 15 légióba. Kővári 1861, 97.

¹⁰³ „Eu, rosind aici, am ocupat Offenbaia, pe unguri i-am dezarmat, precum pe Câmpeni, Abrudeni, pe Zlatna care a ars... Dobra a dezarmat-o. Cu Abrudul am făcut pacificație... Acum am pornit către Zarand la Körösbánya. Acolo e adunată mulțime de unguri din toate laturile, i-au înconjurat cu mulțime de români încă și de prin Ungaria; Brad și Cristor e dezarmat și fiindcă românii au fost foarte furiați, nici Dumnezeu nu-i putea ține în frâu, pe toți i-au jefuit...” – Căzănișteanu, Constantin (szerk.): *Documente privind istoria militară a poporului român: ianuarie 1848- decembrie 1856*. București. – Ordin al prefectului Zarandului, Ioan Buteanui,

ezzel kezdetét vette a polgárháború.¹⁰⁴ A polgárháború közvetlen előzményének Urban alezredesnek irányítása alatt a II. román határezrednek azon tette tekinthető, amellyel 1848 szeptember 13-án felmondta az engedelmisséget a magyar kormánynak s megkezdte a román felkelés szervezésének irányítását.¹⁰⁵ A Román Nemzeti Komité ugyan kidolgozott már korábban egy közreműködési tervet Puchnerrel, de Puchner ügyesen elkerülte, hogy bármit is megígérjen arra vonatkozóan, hogy támogatná politikai céljaikat.¹⁰⁶ Ennek ellenére, amikor sor került Bécs és a magyarság nyilvános szakítására, a Nemzeti Komité elrendelte a mozgósítást.¹⁰⁷ Mielőtt ez megtörtént volna, maga Bärnuțiu tartotta vissza Avram Iancu a fegyveres felkeléstől, mert akkor a császári csapatok ellenük léphettek volna fel. Most már elmúlt ez a veszély, s elkezdődhet a hivatalos román fegyverkezés.¹⁰⁸ Mindazokat, akik nem akartak a magyar kormányra felesküdni, kéri, hogy jelentkezzenek Naszódon, hogy itt felesküdjenek a császár hűségére. Naszódon elvetették az uniót, a magyar kormányt és elhatározták a magyar nemzetország lefegyverzését is. Ekkor a háttérből már Bécs irányította az eseményeket. E pontokat nem a naszódi gyűlésen fogalmazták meg, ugyanis Urban alezredes már 11-én tudatta e pontokat Kornis gróffal.¹⁰⁹ Szinte napra egybeesik ezzel a Szász Nemzeti Egyetem szeptember 16-i határozata az engedelmisség megtagadásáról a magyar kormánnyal szemben.¹¹⁰ Ennek következtében a magyar forradalmi kormányzat is karhatalommal lép fel a rebbelisnek tekintett felkelőkkel. Pakó János püspöki titkár Kolozsvárról kelt levelében értesíti a püspököt, hogy Kolozsváron „*két oláh praefectust felakaszták ízibe, s most minden nap mozgások vannak. Kétszer volt gyűlés. Vay kétszer tartott népgyűlést. Sokat beszélnek a magyaroknak az oláhok által lett elfogásáról.*”¹¹¹

Puchner tábornok, az Erdélyben állomásozó császári-királyi csapatok főparancsnoka 1848. október 18-án kiáltványban jelentette be, hogy miután István nádor lemondott, s a Batthyány-kormányt az uralkodó nem erősítette meg, Magyarország, valamint a vele unióra lépett Erdély törvényes kormányzat nélkül maradt, ezért a császár nevében ideiglenesen ő veszi át a hatalmat. Az általa törvénytelennek minősített magyar kormány rendeleteit semmisnek nyilvánította, s Erdélyt tekintve a rendkívüli állapotot kihirdette. A rendelet kiadását követően életbe lépett ostromállapot miatt a püspök, aki ekkor Gyulafehérváron tartózkodott, a vár foglya maradt gyakorlatilag, csupán levelezés révén tudva a kapcsolatot tartani egyrészt az egyházmegyével s a magyar kormány képviselőivel. A püspök Kolozsvárról október 9-én ment át Gyulafehérvárra, „*némelly főpásztori szoross kötelességeim elintézése tekintetéből.*” Amint leveleiből kiderül, csak nyolc napra tervezte ottlétét. „*Itt maradásra legkisebb szándékom sem lévén*”¹¹², a visszaindulása napját háromszor határozta meg, de háromszor is kellett, hogy lemondja: „*először a Gáldon történt veszedelmes zavargás, azután az oláhok ezreitől ellepett*

adresat Comitetului Național Român, prin care cere sprijin pentru a continua lupta împotriva trupelor contrarevoluționare, Abrudbaia, Octombrie, 1848.

¹⁰⁴ Egyed Ákos: *Magyar-román békekötés 1848-ban*, In Bárdi Nándor (szerk.): *Erdély a történelemben*, Csíkszereda 1998, 138.

¹⁰⁵ Egyed Ákos: *A polgárháború előzményeiről. Urban alezredes Bécs politikájának végrehajtója*, In: *Korunk*, 3. évfolyam, IX/2. 1998. február, 32.

¹⁰⁶ Találkozó Goleșcu jellemzése, aki 1849. április 27-én írt levelében Párizsból Ghicának Konstantinápolyba a következőket írja: Puchner „*mint bábokkal játszott a szegény oláhokkal.*” – Kosáry 1999, 198.

¹⁰⁷ Hitchins 1998, 319.

¹⁰⁸ Kosáry 1999, 168.

¹⁰⁹ Egyed Ákos: *A polgárháború előzményeiről. Urban alezredes Bécs politikájának végrehajtója*, In: *Korunk*, 3. évfolyam, IX/2. 1998. február, 34–36

¹¹⁰ Egyed Ákos: *A székelyek az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban*, In: Takács Péter (szerk.), *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*, Debrecen 1998, 232.

¹¹¹ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. október 19.: *Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹¹² GYÉFKL PI. – 389.d. 4.cs. 1280/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Mindszent hó 21.: *Kovács Miklós püspök levele Mikó Imre királyi fő kormánybiztos elnöknek.*

utak bátortalansága... most a vár 20-tól ostromállapotba van helyezve”. A továbbiakban áthúzott részben kiemeli: „pedig inneni elmenetelemet már csak azért is óhajtanám, hogy hivatali levelezésemet akadálytalanul folytathassam”.¹¹³ Így került tehát sor arra, hogy a püspök az osztrákok irányította várban érje meg az ostromállapot kihirdetését. Az Erdélyi Főkormányzéseknek október 12-én, még a nyílt szakítás előtt írt levelében már rámutat, hogy ellenforradalmi készülődések vannak. „Nagyméltóságú báró Puchner Antal erdélyi főhadikormányzó úr által, folyó hó 6-ról 1184/9 számmal s másolatban A betű alatt tisztelettel ide mellékelt levelében arra szólítottam fel, miszerint a fejérvári várban a szokottnál nagyobb számmal létező katonaság használatára, tekintve a jelen idők rendkívüliségét, az itteni seminariumot engedném át”. Az ügyben válaszolt már Puchner Antalnak, de szükségesnek tartja, hogy a Főkormányzéknek is értesítse, akárcsak a káptalant is, s véleményüket kikérje.

A Puchnernek adott válaszában tehát rámutatott, hogy a papnövelde át nem adhatja, mert a tanításhoz az szükséges, a papképzést rövid időre is megszakítani káros lenne. A papnöveldeben egyrészt lekipásztorokat, másrészt paptanárokat képeznek, ugyanakkor ott vannak felügyelet alatt a zárdai fenyítés alá vetett papok is. A könyvtárat, amely szintén abban az épületben kapott helyet, átköltöztetni nem egyszerű dolog. A királyi kisebb növelde, mint királyi alapítványt szintén nem tudja átadni, mert ezáltal az alapító szándékával ellentéteset cselekedne. Legfeljebb a középtanoda épületét tudná átadni, hiszen megérti, hogy a katonaságot el kell szállásolni – kifejezve, hogy a várban lakó polgárok segítőkészségét is vegyék igénybe – s ugyanakkor valószínű, hogy a középtanodában tanuló ifjak ez évben kevesebb számban gyűlnek csak össze. Ez a felajánlása csak feltételes, hiszen annak „valóságos átadására magamat felhatalmazottnak nem tekinthetem. Ő felsége ugyanis midőn engemet az erdélyi katolikus iskolák főigazgatójául kinevezett, az iskolai épületekről szabad rendelkezést nekem át nem adta”. Ezért jelezte Puchner Antalnak, hogy a középtanoda átadása kérdésében keresse meg a Főkormányzéknek.¹¹⁴ Még mielőtt a Főkormányzék től hivatalos választ kapott volna, sor kerül az ostromállapot kihirdetésére. Időközben két belső incidens is felkavarta a várban tartózkodó katolikus papság kedélyét. Először Bardócz János gyulafehérvári szónoklat-tanár ellen tesznek feljelentést a várparancsnokság részéről, kérve elhelyezését. Ennek oka az az október 8-án a Székesegyházban tartott beszéde, amelyben a feljelentők szerint Bardócz János „a hallgatóságot a fejedelem iránti hűtlenségre” buzdította volna. A püspök, hogy a kérdésben dönten tudjon, kéri, hogy Bardócz igazolja magát e súlyos vád alól, „tekintéles, hiteles egyházi és világi férfiak által aláírandó bizonyítvánnyal ellátva”.¹¹⁵ A püspök nem alkalmaz ugyan büntetést az esetében, viszont október 26-án kelt leveléből megtudjuk, hogy a várparancsnok által a várból kizárt papot elhelyezte Marosvásárhelyre.¹¹⁶ A második incidens egy névtelen fenyegetés kapcsán fokozta a várban levő papság félelemérzetét. Október 16-án a püspökhöz fordulva jelzik, hogy egy plakátról értesültek, hogy egy gyulafehérvári papot a helybéli katonatisztek meggyilkolni szándékoznak. „Mivel tehát e szerint a Gyulafehérvári papság életét a nyíltan vagy orozva érhető gyilkolás ellen perczig sem találjuk biztosítva” - kéri, hogy a püspök ezt valamilyen formában megakadályozza. A plakát névtelen.¹¹⁷ A püspök ez ügyben nem tesz, nem tehet semmit. Rámutat, hogy egy névtelen fenyegetés, amely többek között a várban levő

¹¹³ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 27.: Kovács Miklós püspök levele Keserű Mózes kanonoknak.

¹¹⁴ GYÉFKL PI. – 391.d. 19.cs. 1239/1848. – Gyulafehérvár, 1848. Mindszent hó 12: Kovács Miklós püspök levele az Erdélyi Királyi Főkormányzéknek.

¹¹⁵ GYÉFKL PI. – 390.d. 13.cs. 1250/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 13: Kovács Miklós erdélyi püspök levele Bardócz János gyulafehérvári szónoklat tanárnak.

¹¹⁶ GYÉFKL PI. – 391.d. 17.cs. 1297/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 26.: Kovács Miklós püspök levele a Főkormányzékhez.

¹¹⁷ GYÉFKL PI. – 389.d. csoporton kívül, iktatószám nélkül – 1848. Mindszent hó 16: A gyulafehérvári várban tartózkodó papok levele a püspökhöz.

katonaság egészét keveri gyanúba, nem olyan dokumentum, amellyel érdemes „főképpen a mostani bolyongó időben, a mostani féktelen ingerültségekben” fellépni.¹¹⁸ A helyzet felmérése nagyon jó volt, másnap, 18-án Puchner bejelentette a rendkívüli állapotot. Október 19-én, 2182 szám alatt iktatott levelében hivatalosan felszólítja a várparancsnok, Horák Ferenc, hogy tekintve a kialakult helyzetet, „ezen várat és az abban őrizet alatt tartott cs. kir. javakat veszélyeztető események miatt, a vár ostromállapotbani helyzetnek fog kimondatni”. Ezért sürgeti a püspököt, hogy a teológusokat és a felszentelt papokat a várból, amennyiben a szertartásoknál nélkülözhetőek, máshova küldje. Ugyanakkor elrendeli, hogy a tanévet ne kezdjék el, az iskolaépületeket adja át a katonaságnak. A püspök a rendelet kézbevétele után a kért utasításokat végrehajtja. Ráduly János kanonokot, a teológia vezetőjét utasítja, hogy a kispapokat küldje haza, a teológián pedig biztosítson szállást a Jerikóban lakóknak, illetve a várparancsnok rendeletét a várban lakó papokkal is közölje.¹¹⁹ Gyenge Imre kanonokot és Möller Eduárdot¹²⁰ kinevezi, hogy a katonai biztosokkal közösen a kasszemináriumnak az átadás miatt szükséges leltárát készítsék el.¹²¹ A Jerikó¹²² átadásához szükséges leltár elkészítésével Sándor Józsefet és Gothárd Ferencet bízza meg.¹²³ Miközben a katonai nyomásnak engedve ezeket az intézkedéseket megteszi, párhuzamosan az általa törvényesnek tekintett hatóságtól, a Főkormányzékától is sürgős útbaigazítást kér.¹²⁴ A kialakult helyzetben a Főkormányzék a püspöknek e második levelét már nem hagyja válasz nélkül. Már másnapi keltezéssel – aznap, amikor kiáltványban közölte, hogy nem adja át a hatalmat Puchnernek – válaszol Vay Miklós királyi biztos, kifejezve, hogy „minden lelki erővel, és teljes tekintéllyel a várparancsnokságnak fennebbi erőszakos és törvénytelen kísérlete ellen fellépni, és tiltakozni szíveskedjék”.¹²⁵ Erre viszont már nincs tényleges lehetősége a püspöknek. „Katonai erőhatalom ellenébe most már, 22 octoberben 1848, midőn a vár ostrom állapotba helyeztetett, és a rögtön ítélet kihirdettetett, fellépni ágyú nélkül, a legnagyobb tekintélynek sem lehet” – jelzi válaszlevelében.¹²⁶ A Főkormányzék tanácskozására is sor került ezzel a levélváltással párhuzamosan. Erről először Keserű Mózes jelentéséből értesül a püspök. A kanonok rámutat, hogy „a királyi kormányzék helyeslé a Nagyméltóságod azon eljárását, miszerint a gyulafehérvári növeldei és iskolai épületek egyikét sem adá át”.¹²⁷ A gyűlésen elfogadott határozatot viszont nagyon későre, csupán november 16-án kapja kézhez Kovács Miklós. Ez a rendelet felszólítja, hogy „a Gyulafehérvári növeldei és iskolai épületekből egyet is katonai czélokra addig, míg ez iránt ezen

¹¹⁸ GYÉFKL PI. – 389.d. csoporton kívül, iktatószám nélkül; 390.d. 13. cs. 1256/1848. – 1848. október 17.:

Kovács Miklós püspök válaszlevele a gyulafehérvári papságnak.

¹¹⁹ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1279/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 20.: *Kovács Miklós püspök levele Ráduly János kanonoknak.*

¹²⁰ Őt éppen ebben az évben, 1848. július 26-án szentelték pappá. Szirmai Béla, *Az erdélyi püspökség püspökeinek és papjainak névsora a hitújítás utáni kortól (1556-tól). Kézirat.* Apud: Sávai 1999, 693.

¹²¹ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1279/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 20.: *Kovács Miklós püspök levele Gyenge Imre kanonoknak.*

¹²² A gyakorlat szerint a várban levő egyházi épületeket bibliai helyekről nevezték el. Ez az épület az 1756-ban létrehozott új papnöveldei épület, amelyet a 20. század elején építettek újjá, tanári lakásoknak adva helyet – Marton József: *Papnövelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Bp. 1993, 88. A forradalomkor papi lakások vannak itt: „a paplak (Jericho)” GYÉFKL PI. – 391.d. 19.cs. 1350/1848. – Gyulafehérvár, 1848. november 16.: *Kovács Miklós püspök válaszlevele a Királyi Főkormányzéknek.*

¹²³ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1279/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 20.: *Kovács Miklós püspök levele Sándor Józsefnek és Gothárd Ferencnek.*

¹²⁴ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1279/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 20.: *Kovács Miklós püspök levele Vay Miklós királyi biztosnak.*

¹²⁵ GYÉFKL PI. – 391.d. 17.cs. 1289/1848. – Kolozsvár, 1848. október 21.: *Báró Vay Miklós királyi biztos levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹²⁶ GYÉFKL PI. – 391.d. 17.cs. 1289/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 22.: *Kovács Miklós püspök válaszlevele Vay Miklós királyi biztosnak.*

¹²⁷ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. október 21.: *Keserű Mózes kanonok beszámolója Kovács Miklós püspöknek.*

K. Kormányzók elhatározó nyílt Rendeletét nem veendi, önként át ne engedjen”.¹²⁸ Ugyanakkor azt is elrendelik, hogy az oktatás november 1-én kezdődjön el. Gyakorlatilag a rendeletet lehetetlen volt végre hajtani. A püspök válaszelevelében rámutat, hogy az épületeket a várparancsnokság „*valósággal el is foglalta október 22-én*”, azok berendezése is jelentős károkat szenvedett.¹²⁹ Ezt megelőzően Keserű Mózes 21-én kelt levelében kéri a püspököt, hogy hagyja el a várat, „*mert ha ottan a vár ostrom alá jövend, már lakásánál fogva sok kedvetlenségnek leendene kitéve*”.¹³⁰ A püspök viszont a beállt ostromállapot, s ugyanakkor betegsége miatt sem tud ennek a kérésnek eleget tenni.¹³¹ A várostrom kezdete körüli kérdések kapcsán történt állásfoglalása a püspöknek, jelzi, hogy a kezdődő konfliktusban a magyar kormányhoz való hűségéről tett tanúságot, de a körülmények kényszerítő hatásai behatároltak, korlátozták tevékenységi lehetőségeit. Titkára, Pakó János helyesen érzékeli a püspök nehéz helyzetét, ezért ő is sürgeti, hogy „*hadja oda Fejérvárt, a rablók fészket és jöjjön ide, mert ez a vár erősen áll és nem retten vissza az oláhoktól*”.¹³²

A nyílt konfliktus ugyanis már kialakult, s az is köztudott volt, hogy a románok az ellenforradalom oldalára álltak. Puchner október 21-i levelében a román légiókhoz fordult, kifejezve, hogy azoknak a császári csapatokkal összhangban kell tevékenykedniük.¹³³ Ezen a napon Avram Iancu három nagy táborba gyűjtötte össze embereit. A topánfalviakat Nicolae Corcheș vezette, a bisztraiakat Alexandru Bistran, a bucsiumiakat Dimitrie Popovicu.¹³⁴ Párhuzamosan mozgósított Zarámban Buteanu, és Zalatna környékén Dobra. Tömegesen jelentkeztek önkénteseknek a parasztek. Ezekből az önkéntesekből paraszti felkelő csapatok alakultak ki. Légiókká alakították őket, fegyverzetüket Puchner biztosította. A parancsokat Urban alezredestől kapták, s a román felkelők teljesítették is azokat.¹³⁵

A nyár folyamán elkezdett bujtogatások, majd pedig az őszi konfliktusok – elsősorban Alsó-Fehér és Zaránd vármegyében, de ugyanakkor Torda, Hunyad, Küküllő megye, Aranyosszék és a Mezőség térségében is, ahol a román népfelkelők a magyarokat támadják – a magyar haderő fokozott szervezéséhez vezetett.

A leghuzamosabb válságra az Érchegeységben került sor. Az esperesi kerületek közül a legtöbbet az itteni, a bányavidéki kerület szenvedett. Az 1848-as sematizmus még 20 plébániát sorolhat fel, a bekövetkező események miatt ezek számát a püspökség kénytelen volt felére csökkenteni – elsősorban a hívek létszámának felére csökkenése miatt –, amint ez az 1882-es sematizmus adataiból is kiderül.¹³⁶ A bekövetkező konfliktusok gyászos sorozata súlyos következményekkel járt. A magyar nemzetőrség lefegyverzése során igyekeztek a térség

¹²⁸ GYÉFKL PI. – 391.d. 19.cs. 1350/1848. – Kolozsvár, 1848. Mindszent hó 21.: *Az Erdélyi Királyi Kormányzók rendelete Kovács Miklós erdélyi püspökhöz* (11522/I.406/1848. szám alatt).

¹²⁹ „*Katonai erőhatalom ellenébe, sikeres megmentéséről gondolni sem lehetett*” – GYÉFKL PI. – 391.d. 19.cs. 1350/1848. – Gyulafehérvár, 1848. november 16.: *Kovács Miklós püspök válaszelevele a Királyi Főkormányzóknek*.

¹³⁰ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. október 21.: *Keserű Mózes kanonok beszámolója Kovács Miklós püspöknek*.

¹³¹ „*Engem most egy igen veszedelmes hidegletés az ágyhoz szegzett*” – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Gyulafehérvár, 1848. október 27.: *Kovács Miklós püspök levele Keserű Mózes kanonoknak*.

¹³² GYÉFKL PI. – 389.d. csoporton kívül, 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. október 25.: *Pakó János püspöki titkár levele a püspökhöz*.

¹³³ *Puchner Antal levele a román békebizottságnak*, Nagyszeben, 1948. Október 21. In Szilágyi N. Zsuzsa (szerk.): *„Hírünk, nevünk virágozni fog” 1848-1849. A forradalom és szabadságharc dokumentumaiból*. Bukarest-Kolozsvár 1998, 192.

¹³⁴ Dragomir 1989, 191.

¹³⁵ Ciurileanu 1988, 215–217.

¹³⁶ 1848-ban még 10.684 lelket számlál a bányavidéki esperesi kerület, 1882-ben 5.540-et. – Schem. 1848. 13–30.; *Schematismus venerabilis Cleri diocesis Transsylvaniensis - editus pro anno A Christo Nato MDCCCLXXXII*. Albae-Carolinae 1882 (Schem. 1882), 26–33.

helységeit, egyházközségeit az egymással való kapcsolattartástól is elzárni. Erről, vagyis a közlekedési nehézségekről egy sor jelentés tanúskodik.¹³⁷ A nemzetország lefegyverzésekor a foglyul ejtettekért a civil lakosság is az egyházmegye püspökhöz, Kovács Miklóshoz fordul közbenjárásért.¹³⁸ Nem érzékelték, hogy ebben a viharos helyzetben a püspök szerepét a konfliktusok rendezésében nem igényelte, s nem is fogadta el a katonai kormányzás és a fellázadt román lakosság.

Az események során a bányavidéki esperesi kerület központjában, Abrudbányán október 24-én került sor a nemzetország lefegyverzésére.¹³⁹ Kovács József október 26-án kelt levele beszámol az egyházmegye vezetőjének erről az akcióról: „*Jank és Buttyán iszonyú pórnépet össze gyűjtött Topánfalvára*”. Abrudbányáról küldöttséget megy hozzájuk, kérve, hogy a várost kíméljék meg. A 22-én délben visszajött küldöttség magával hozta a román csapatok feltételeit. Itt kérték, hogy a nemzetország és a polgárság tegye le a fegyvert, nyilvánítsa ki hűségét Ferdinánd iránt, s ennek jeléül a fekete sárga zászlót tűzze ki.¹⁴⁰ Hasonlóan szerepelt még a feltételek közt, hogy a szerintük politikai bűnösöket nekik adják ki, hogy ügyüket megvizsgálják, illetve őket megbüntessék. Abrudbánya vezetősége a feltételeket elfogadta, a fegyvereket letette, azokat „*Boer birtokoshoz össze gyűjtötték*”. Ennek ellenére a románok „*24^{én} délután két órakor Abrudfalvára*¹⁴¹ *bejövének lantsa, fésze, kasza, vasvilla, puska, pisztollyal felfegyverkezve. S ugyan akkor a szegeken is rémisztő oláhság vonula be, a várost egészen bekeríté, s folytonos kiabálás s lödőzés kétségbe ejtő félelemben tartta a város lakóit... minden szegletet, minden helyet... szigorúan megmotatták... s most tapasztalom, amit hinni nem akartam, hogy Buttyán és Jánk az udvarnak megbízottjai...*”.¹⁴² A katolikus plébánia feldúlására is sor került, elrejtett fegyvereket keresve. A plébános részletekbe menően számol be a történetekről. Mintegy 150 fegyveres jelent meg nála, kérve a fegyverek kiadását, arra hivatkozva, hogy „*tudva van, miszerint nekem számos tulajdon fegyvereim van... volt aki szembe merte hazudni, hogy a házam falát különbféle drága fegyverekkel megrakva száma nélkül látta, s engem hogy még sétálásban is fegyveresen jártam, a templom kriptájában pedig több 300 fegyvernél van elrejtve*”. Kovács József esperes hiába próbálta bizonygatni, hogy ez csupán

¹³⁷ Ld. például Bogos János oláhláposbányai plébános jelentését: „*A vidéki föl lázított román ajkú lakosság a Máramaros hegyaljai bánya helységeket a szomszéd falukkal minden közlekedéstől már több napok óta teljesen elzárva tartja*”. – GYÉFKL PI. – 389.d. 10.cs. 1333/1848. – Oláhláposbánya, 1848. október 28.: *Bogos János plébános levele Kovács Miklós püspökhöz.*; Ugyancsak erre hivatkozik Kolosi Antal segédlelkész, aki Kolozsvárról való Szebenbe helyezésekor nem indul el új állomáshelyére: „*Tekintvén a jelen idő viharait, és helyek véstelmes körülményeit, látván Bardocz János barátom szavaiból az előbb olly biztos utak most kegyetlen rablók, és magyar vért szomjuzó gyilkosok általi elfoglalását, hol a gyors kocsik is megállíthatnak, és fölfordíthatnak*” – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1309/1848. – Kolozsvár, 1848. október 22.: *Kolosi Antal volt kolozsvári segédlelkész kérése Kovács Miklós püspökhöz* (Fehérváron október 25-én iktatva).

¹³⁸ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1311/1848. – Torda, 1848. október 23.: *Betegh Gábor levele Kovács Miklós püspöknek*. Levelében a püspök közbenjárását kéri testvére szabadulásáért, akit és „*még 22 ugyan szengyeli nemes ember csúfosan elfogattak és Balázsfalvára vitettek... Ők Szengyelbe a Radák udvarba szorultak volt. Az egyezkedés útján, hogy őket elbocsássák 20 darab fegyverüket átadták az oláhoknak, de a hitetlenek nem állottak szavuknak...*”

¹³⁹ Szilágyi 1898. 135.

¹⁴⁰ A fekete–sárga császári, illetve a piros–fehér–zöld nemzeti színek kapcsán több konfliktus is előfordult, az Érchegeység mellett, elsősorban a szász vidéken. Brassóban például néhány szász megveri a plébánost, aki a nemzeti színeket ki merte tenni. Az ő esetében a püspök vállalta a közvetítést a katonai parancsnokságnál, hogy a plébánost ne kelljen elmozdítani. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1402/1848. – Gyulafehérvár, 1848.

Karácsony hó 20.: *Lönhárt Ferenc püspöki szertartó levele Kovács Antal brassói plébánoshoz.*; A függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után azokat, kik ezt nem üdvözölték feltétlen lelkesedéssel, *feketesárgá*-nak csúfolták. – OSZK – Kézirattár, Fond Oct.H. 444 – Horváth Mihály. Jegyzetek 1848–1849-ből.

¹⁴¹ „*Abrudfalva falu összeér Abrudbánya várossal.*” – Benkő József: *Transsilvania Specialis*. I. köt. Bukarest–Kolozsvár 1999, 202.

¹⁴² GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1338/1848: Kovács József levele Kovács Miklós erdélyi püspöknek, Abrudbánya, 1848. Október 26.

alaptalan híresztelés, a fegyveresek módszeresen átkutattak mindent. „Az udvaromon a porondot félre húzva, a flásteret is bontani kezdték, a templomon némű javítást tettem vala vakoltatván némely helyeken azt is leverték, gondolván, hogy oda rejtettem; árnyékszékét, ganyé dombot, házom, templom, torony, pinczét több rendben”. A templomba is folytatni akarták a kutatást, erre viszont nem került sor. Kovács József a vallásos tiszteletet felhasználva kereszttel állta el útjukat, aminek hatása nem is maradt el. Csak néhányan léptek be a templomba, kalapjukat levéve, „s azok is vallásos tekintettel”. A helyzet teremtette légkört kihasználva az esperes, beszámolója szerint rövid beszédet is tartott nekik, miközben körbevezette őket a templomban. „Ezeknek tartva a feszületet mondék: itten a Jézus feszítve, s ki mer a római vitézzel lántsát ütni oldalába. Az oltárhoz vezetvén mondék: Itten naponként áldozatot mutatok! melyik merészeli kezét fértetzeni? vagy sorsot vetni a szent köntös és edényekre. Az után a keresztkúthoz jutván mondok: itten a keresztségben minyájon testvérekké leszünk. Fiai egy mennyei szent Atyának. Jertek tehát förtőztessetek gyilkos kezeteket oldalába s véribe. Erre mind elfogulva s keves idő múlva kimenvén”. A templom így elkerülte a feldúlást, ahogy az abrudbányai vérengzések is egyelőre elmaradtak. Erre csak a következő év tavaszán kerül majd sor.¹⁴³ A kerületben azonban egymást követik a vérengzések, s sokan ide, Abrudbányára menekültek a dühöngők elől.¹⁴⁴ A lelki életre az üldöztetés pozitív hatással volt.¹⁴⁵

1848 októberében Kovács Lajos esperes, abrudbányai plébános kiállása a plébánia és a város feldúlását meg tudta akadályozni. Nem volt ebben a „szerencsés” helyzetben Zalatna, ahol az indulatok ekkor nagyon elszabadultak. Ugyanis az októberi legvéresebb akcióra Zalatnán került sor. A lakosságnak (2500)¹⁴⁶ szinte fele katolikus, a filiákkal együtt 1200-at¹⁴⁷ kitevő katolikus közösségért Bodnár Lajos¹⁴⁸ plébános felelt. A forradalom hírére egy kulturált, virágzó bányavárosban vették a többnyire jómódú zalatnai hívek. A nemzetiségi hovatartozás a város lakosai közt nem jelentett szembenállást, a zalatnai gimnáziumban (Regium Gymnasium Zalathense) a diákok 24,7% román anyanyelvű volt.¹⁴⁹ A többi plébániához hasonlóan, petíciót küldenek innen is az egyház jogait kérve.¹⁵⁰ A templom javítás alatt állt, s ezért egy ideig az iskolai teremben tartanak szentmisét.¹⁵¹ Anyagi gondok egyelőre még nem voltak.¹⁵² A

¹⁴³ „Hogy Abrudbányán és Verespatakon a tél folyamán és a tavasz kezdetén vérengzések nem fordultak elő, az Janku és Buttyán János praefectek emberies érzületének tulajdonítható... Sőt... Janku és Buttyán részben már az 1849-ik év tavaszán szakított a magyarokat vakon gyűlölő párttal.” – Szilágyi 1898, 305.

¹⁴⁴ „Mert az én híveim számok igenis nagyon megszorodott, mivel az Zalatnáról menekültek nagy számmal itten telepedtek meg, úgy szintén Topánfalváról is.” – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1408/1848. – Kovács József abrudbányai esperes levele a püspökhöz, 1848. December 20.; „Az Abrudbányaiak nagyon osztoznak a nyomorultak sorsában a foglyokat magokhoz vették...” – GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849. – Kovács József jelentése főpásztornak, Abrudbánya, 1849. Február 13.

¹⁴⁵ „Lelki örömmel mondom: hogy soha nagyobb vallásos buzgóságot kifejlődni mint most híveimben sőt egész városnépében nem tapasztaltam – otoljába értik hogy nincs segedelem csakis az Istentől.” – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1408/1848. – Kovács József levele a püspökhöz, Abrudbánya, 1848. December 20.

¹⁴⁶ Sávai 1999, 62.

¹⁴⁷ Zalatna 1170, Csib 8, Galatz 3, Keszoja educillum 4, Petrosan 4, Vultur és Vulkoj 10. – Schem. 1848. 28.

¹⁴⁸ 1833-tól plébános Zalatnán. – Beke Antal: *Az erdélyi egyházmegyei papnövelde történeti vázlat.* Károly–Fehérvár, pk-i nyomda, 1870, 121.

¹⁴⁹ Câmpeanu, Remus, *Intellectualitatea română din transilvania în veacul al XVII*, Cluj 1999, 193.

¹⁵⁰ GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 824/1848. – Bodnár Lajos felterjesztése a püspökhöz, Zalatna, 1848. Május 23.

¹⁵¹ GYÉFKL PI. – 391.d. 24.cs. 960/1848. – Bodnár Lajos levele a püspökhöz, Zalatna, 1848. Július 15.

¹⁵² Kovács Lajost, a költészet és szónoklat tanárát Lemhénybe helyezik, aki útiköltséget kér elindulása előtt, de ezt püspöke megtagadja, mert máshol sokkal nagyobb a szükség, mint a jól jövedelmező zalatnai plébánián. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1233/1848. – Kovács Lajos és a püspök levélváltása, Zalatna, 1848. Október 13. illetve Gyulafehérvár, 1848. Október 14.; A helyébe 1848. október 7-én kinevezett Nagy Lajos az események miatt nem érkezett meg Zalatnára. – GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 127/1849. – A miniszteri tanácsos és biztos Debreczeni Márton levele Kedves István püspök helyettesnek, Kolozsvár, 1849. Június 5.; Zalatna pusztulásakor Kovács Lajos még Zalatnán van. Bujkálásának köszönhetően megmenekül, egy csoporttal eljut Abrudbányára, majd visszatér egy szekérrel Zalatnára. Bodnár ekkor még Zalatnán van, tehát Kovács Lajos

fizetéselevonás azonban itt is félelmet váltott ki az érintettek közt, „mivelhogy a be álló télre jelenleg kellenek magunkat a szükségesekkel ellátni”.¹⁵³

A lakosság körében áprilisban bomladozásnak indult a jó viszony, és az uszítások elhozták Zalatna gyászos napját. Egy korabeli visszaemlékezés szerint szeptember közepén már olyan hírek terjengtek, hogy Zalatnát meg akarja rohanni a parasztság. A hegyekből lecsalt románság révén Zalatna történelmének letragikusabb napja következett be. Október 22-én több ezer román gyülekezett Zalatna körül, s fegyverletételt követelő küldöttséget menesztenek Nemegyei János adminisztrátorhoz. Nemegyei nem tudhatott Puchnernek október 21-én kelt rendeletéről, amellyel a nemzetőrségek lefegyverzését parancsolta meg. Nem is tesz eleget a román küldöttek követeléseinek. Másnap a román felkelők bevonultak a városba, annak ellenére, hogy Avram Iancu parancsa alapján a várost csak körül kellett volna venni, de bántódása nem eshetett senkinek. Petru Dobra azonban magához ragadta a kezdeményezést. Nemegyei közös városvédelmet ajánlott, amelyet Dobra nem fogadott el és bevonult Zalatnára 6000 ember kíséretében. A fenyegetés kényszerítő körülményei miatt Nemegyei alkudozni kezdett. Az alkudozás tárgya a fegyverletétel, a személyi vagyon sérthetlensége és a fegyveres nép kivonulása. Végül a tárgyalások eredményeként egy vegyes bizottságot alakítottak meg. Eldöntik, hogy 12 nemzetőr és 12 román felkelő marad csak fegyverben. Délben lövés dördült. Tisztázatlan, hogy magyar vagy román fegyverből. Mindenesetre a harangokat félreverték. Dobra parancsának megfelelően erre a jelre kellett elkezdeni a gyűjtogatást. A város több mint felét felgyűjtötták templomaival együtt. A menekülő lakosság nagy része Gyulafehérvár felé indult, egy része ottmaradt a városban, más része az erdőben bujkált. A Gyulafehérvár felé menekülők, miután Petrosánban lefegyverzik őket a román felkelők, végül eljutnak Preszákára, amely Zalatnától két órányi járásra van. Itt töltötték az éjszakát. Hajnalban, amikor indulni akartak tovább, sor került legyilkolásukra.¹⁵⁴

Az ekkori eseményeknek az irodalma meglehetősen terjedelmes és részletes.¹⁵⁵ A múlt századi leírások néhány esetben eltéréseket is tartalmaznak ezért fontos nyomon követni az eredeti információk sorsát. A preszákai¹⁵⁶ névtelen tudósítótól¹⁵⁷ vette át Reinbold Ignác zalatnai bányatorvos az adatait, s egészítette ki saját élményeivel, s az események után a helyszínen kiküldött vizsgálóbíróval adataival teljesítette ki végül naplóját.¹⁵⁸ Johann Nahlik katonai ügyész 1850-ben kezdte a vizsgálódást a helyszínen, jelentése részletes, de a megbízottjai eltusolták eredményeit. Az ő eredményeit közli 1861-ben Kővári László, s szintén ezeket az adatokat használta fel Jancsó Benedek is. László Elek Gyulafehérváron írta naplóját, a városon kívül történt eseményekről mások elbeszélése folytán értesülhet.¹⁵⁹ A preszákai tudósító Gyulafehérvárra menekült¹⁶⁰, s ez biztosítja László Eleknek a Preszákára vonatkozó adatainak

visszatérése október utolsó, esetleg november első napjaira tehető – KUL 1848/9 – *Mikó Samuel emlékirata Zalatna és Abrudbánya 1849-évi pusztulásáról*. Átélt és leírta Bölöni Mikó Sámuel. Az eredetiből lemásolta Benczidó Gergely; Az emlékirat nyomtatásban is megjelent: Bölöni Mikó Samu, *Zalatna és Abrudbánya pusztulása 1848/49-ben* (egykorú kéziratából leírta és előszóval ellátta Marjalaki Kiss Lajos), Miskolc [é. n.] 39.

¹⁵³ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1292/1848. – Bodnár Lajos levele a püspöknek, Zalatna, 1848. Október 17.

¹⁵⁴ Reinbold Ignác naplója és Johann Nahlik katonai ügyész jelentése. Sávai 1999, 51–53. és 66.

¹⁵⁵ Sávai 1999, ; László Elek, *Egy gyulafehérvári polgárnak naplója az 1848/49. évi forradalom alatt*, Sajtó alá rendezte Sávai János. Szeged 1998; Szilágyi 1898.; Schem. 1882.; Kovács Gyárfás: *A bányavidéki román. kath. esperesi kerület plébániáinak története*. Szamosújvár 1895.; *Történelmi lapok 1896. január 15 – február 1.*; Kővári 1861; Jancsó 1899; s még sok e századi tanulmány, amelyek információikat többnyire e forrásokból merítették.

¹⁵⁶ Preszákán gyilkolták le a Zalatnáról elmenekült, s hozzájuk csatlakozott emberek nagy részét.

¹⁵⁷ Kilétéről Reinboldnak nem sikerül közelebbit is megtudnia. Sávai 1999, 57.

¹⁵⁸ „Az oláh nép gyászos és szörnyűséges pusztítása Zalatnán, Erdély fő bányavárosában, amely 1848. október 22-én kezdődik „– címet adva e naplónak.

¹⁵⁹ László 1998, 214.

¹⁶⁰ Sávai 1999, 57.

hitelességét. Szilágyi Farkas az elérhető információk alapján – amelyeknek eredete néha nem egyértelmű – írja meg monográfiáját. Kovács Gyárfás¹⁶¹ „*kiváló műveltségű, nagy tehetségű vas szorgalmú deésaknai r.k. fiatal lelkész, egy vastag kötetben megírja a bánnyavideki r.k. esperes plébániáinak történetét*”¹⁶² – de csak kevés esetben lehet tudni, hogy honnan informálódott.¹⁶³ A püspökségre beérkező jelentések hitelességét kompromittálja az, hogy érvelés részei, így néha túlzásokat is tartalmaznak.¹⁶⁴

Bodnár Lajos plébános október 27-én írja első jelentését, de nem tér ki a részletekre.¹⁶⁵ Helyzete kilátástalanságára való hivatkozással állomáshelyének elhagyását tervezi, s ezért kéri is a püspököt, hogy „*méltóztasson a várbeli Commandánstul egynehány katonát küldeni, ki engem cselédemmel átkísérjen Fejérvárra*”. Erre viszont nem kerülhetett sor. November 1-én újabb levéllel fordul főpásztorához, melyben jelzi, hogy „*Kovács és Szabó urak Abrudbányára menekültek*”, ő viszont még kitart plébániáján.¹⁶⁶ Következő leveléből megtudjuk azonban, hogy már csak kevés ideig. November 28-án, miután Szebenbe menekült, részletesebb jelentést küld ugyanis. A menekülésre, bevallása szerint a növekvő magyar-ellenesség készítette. Október 23-a után csak egy hétig bírta Zalatnán, ahol leégett és ki lett rabolva a templom és a plébánia is. A tél közeledte miatt a legsürgősebbnek a templom befedését látja, még ha csak ideiglenes deszkafedélzettel is. Az átélt események arra készítettek ugyanakkor, hogy elhelyezését kérje Zalatnáról; s ismerve az ottani állapotokat, a maga helyébe egy „*német nevű, oláhul jól beszélő egyént*” ajánl. Ezt a kérését többször is megismételte.¹⁶⁷ Ez is jelzi, hogy egyértelműen nemzetisége, nem pedig vallása miatt volt része üldöztetésben. Pedig a vallási megosztottság is tény volt, de a bujtogatók nem ezt használták ki.¹⁶⁸

Béldi Györgytől a püspök kért a templom renoválásához pénzbeli támogatást s Bodnár számára lakást.¹⁶⁹ Béldi György jobbnak látja azonban, hogy az életben maradt Bodnárt és

¹⁶¹ E munkából kivonatossan ismerteti a *Történelmi lapok 1896. január 15 – február 1.* száma az 1848–49-re vonatkozó adatokat.

¹⁶² *Történelmi lapok 1896. Január 15 – Február 1.* 22.

¹⁶³ Írása neki nem hivatalos egyházi jelentés, hanem csak egyháztörténelmi tanulmány.

¹⁶⁴ Például a verespataki részleges pusztulásról Bodnár így tudósít: „*Május 10-én Abrudbánya és Verespatak hamvadott el.*” – GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 262/1849. – Bodnár levele a püspökhöz, Zalatna, 1849. Augusztus 30.

¹⁶⁵ „*Oly irtoztató állapotban vagyok, leírni nem tudom: mindenünk oda égett, elraboltatott, életünk veszedelemben van, templomunk leégett.*” – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848: Zalatna, 1848. Október 27.: Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

¹⁶⁶ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848. – Zalatna, 1848. november 1.: *Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek*

¹⁶⁷ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – Bodnár Lajos levele a püspökhöz, Zalatna, 1849. Február 27.; GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – Bodnár Lajos levele a püspökhöz, Szeben, 1848. December 20.; GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 374/1849. – Bodnár Lajos levele a Kincstárhoz, Nagyszeben, 1849. Február 9.; GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – Bodnár Lajos levele a püspökhöz, Szeben, 1848. November 28.: „*de midőn napon (...) kellett hallanom a magyar ellen növekedő ellenszenvet, életemet biztosítandó, eltávoztam, mert mit tehetek róla, hogy magyarnak születtem.*”

¹⁶⁸ Két esetben találtunk a levéltári iratok közt erre is utalót, de mindkét jelentést a félelem és átélt tragédia diktálta, így nem biztos, hogy katolikus elleni akció is előfordult – mint vallásüldözés: GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – Bodnár Lajos levele a püspökhöz, Zalatna, 1849. Február 27.: „*a fennmaradott katolikusok iránt való gyűlölt[ség] nőtön nő*”. Később azonban már csak ezt írja: „*Én áldozatja vagyok nem hivatalomnak, hanem nemzetiségemnek.*” Hasonlóan fogalmaz a verespataki pap is: „*napontai fenyegetés, hogy most a pápistákon a sor a kiirtásra*” – GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 77/1849. – Verespatak, 1849 július 1.: *Thót István verespataki plébános jelentése Kovács Miklós püspöknek*

¹⁶⁹ A püspök a nehéz helyzetben kitartást kíván papjaitól, s Bodnár se kivétel. Felszólította, hogy térjen vissza ő maga Zalatnára. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – Bodnár jelentése a püspöknek, illetve a püspök levele Béldi Györgyhez, Nagyszeben, 1848. November 28. illetve Gyulafehérvár, 1848. December 11.

Szabó Jánost¹⁷⁰ helyezték máshova, s tekintve Zalatna helyzetét és a megfogyatkozott hívek számát, oda egy mérsékeltbb fizetéssel díjazandó káplánt, vagy esetleg szerzetes atyát küldjenek.¹⁷¹ A püspök Kovács József esperes segítségét kéri, hogy pontosabb információkat szerezhessen Zalatnáról¹⁷² „*hol eddig fele számmal voltak papok, a megmaradt hívek zokogva panaszojják, hogy az vallás egyetlen isteni vigasztalástól is meg vannak fosztva*”.¹⁷³ Csak miután Kovács József részletes tájékoztatását megkapja szándékszik sürgetni a Kincstárt.¹⁷⁴ Kovács József leveléből megtudja, hogy ugyan ő még nem volt lemenve Zalatnára de azért néhány lényeges információval szolgálhat: Szerint Bodnár Lajost fel kell szólítani, hogy adjon számot amiért főpásztori engedély nélkül elhagyta a híveit (itt az esperes a jó pásztor parabolára hivatkozik). Tudatja, hogy a Henne kápolna teljesen épen maradt, ahol misézni tehát lehet. A szükséges kellékek is megvannak ehhez. Ő maga csak kelyhet kellett kölcsönözzen, egyéb megvolt. Előkerült a nagy cibórium is. Utal arra, hogy az elrablott tárgyak közül sok került elő Lukáts kereskedőnél, s „*remelleni lehet! miszerint a kinyomozó bizottmány még többeket fog kézre keríteni, főképp ha a zalatnai dis unitus papot jó moddal megkerik*”. A lakásgond se veszélyes, mert a költészet tanár háza kis költséggel lakhatóvá tehető. Ez ugyanis bolthajtásos lakás, amely csak kívülről sérült, belül semmi baja. Kéri, hogy a püspök parancsoljon rá Bodnára, hogy térjen vissza, vagy ha Bodnár félne visszajönni, akkor a püspök valakit nevezzen ki adminisztrátornak a plébániára. A Kincstár a kiadásainak csökkentése miatt ugyanis mindenképp káplánsággá akarta alakítani Zalatnát, ezért a püspök december 25-én újra felszólítja az esperest, hogy ne halogassa a Zalatnára való menést, mert sürgősen nagyon pontos információk kellenek neki a megmaradt hívek számáról, arról, hogy az elmenekültek vissza térnek-e majd tavasszal Zalatnára, s melyek azok az okok, amelyek Zalatna káplánsággá alakítása ellen szólnak.¹⁷⁵ Béli György 1849. január 12-i levelében a Kincstár anyagi gondjaira hivatkozva újra kéri Zalatna káplánsággá alakítását.¹⁷⁶ Újra felszólítja tehát a püspök az esperest,

¹⁷⁰ Gimnáziumi tanár 1846-tól. –Kovács 1895, 148.; Szabó Jánost már korábban máshova szándékozták helyezni. 1848 nyarán a zalatnai hívek tiltakoztak ez ellen. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 876/1848. – 66 katolikus tiltakozó levele Szabó János elhelyezése ellen, Zalatna, 1848. Június 7.; A püspök az 1393 sz. rendeletével december 12-én Szabó Jánost Kolozsvárra helyezte. – GYÉFKL PI. – 393.d. 4.cs. 16/1849. – A püspök levele a Kincstári Tanácshoz, Gyulafehérvár, 1849. Január 8.; Bodnár rosszul esik, hogy csak Szabó volt ily szerencsés, s ő pedig nem. Felháborodásában, a püspöknek a szemére veti, hogy pont azzal gyakorolt ily kegyet, akinek fellengzős beszéde ingerelte a románokat Zalatnán a katolikus papság ellen („*ha magyar nem volnék, szégyellnék élni*” – jelentette ki Bodnár szerint Szabó János). – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – Bodnár Lajos levele a püspöknek, Nagyszeben, 1848. December 11.

¹⁷¹ GYÉFKL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848: Béli György levele a püspökhöz, Nagyszeben, 1848. December 9.

¹⁷² A fennakadt közlekedés miatt erre csak később fog sor kerülni. – GYÉFKL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – A püspök és Kovács esperes levélváltása, Gyulafehérvár, 1848. November 26. illetve Abrudbánya, 1848. December 7.; Román Antal zalatnai lelkész és tanár haláláról is Kovács esperes jelentéséből értesül csak a püspök. – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – Kovács József jelentése püspöknek, Abrudbánya, 1848. November 15.; Haláláról tudósít az 1849. januárjában megküldött jelentése is Kovács Józsefnek. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849; Marton 1993, 224–227.; Kovács Gyárfás, *Karcolatok egyházmegyénk 1848/49-es évi történetéből*. In. Közművelődés, 1902. (K.Gy.); Szirmai 1999. 698.; Léstyán Ferenc, *Az erdélyi római katolikus papság az 1848-49. évi forradalom és szabadságharcban*, In. Pál Antal-Sándor (szerk.), *A maros megyei magyarság történetéből*. Tanulmányok. II. Marosvásárhely 2001. 134.

¹⁷³ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1848. december 4.

¹⁷⁴ Ugyanakkor azt is kilátásba helyezi, hogy ha Bodnár az engedelmességet megtagadva nem tér vissza Zalatnára, akkor sem fogja pap nélkül hagyni e plébániát (ez a válasza Kovács József december 7-ei levelére, amelyben kéri, hogy vagy Bodnárt szólítsa fel a püspök visszatérésre, vagy mást helyezzen a helyébe) – GYÉFKL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – A püspök levele Kovács Józsefnek, Gyulafehérvár, 1848. December 12.

¹⁷⁵ GYÉFKL PI. – 391.d. 30.cs. 1412/1848– A püspök levele Kovács Józsefnek, Gyulafehérvár, 1848. December 25.

¹⁷⁶ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849– Béli György levele a püspöknek, Nagyszeben, 1849. Január 12.

hogy azonnal menjen le Zalatnára szétnézni.¹⁷⁷ Január 19-én végül elküldte az esperes a jelentést. Személyesen nem tudott lemenni ugyan, de megbízható emberek¹⁷⁸ révén pontos információkat szerzett be. Ezek tudósítása szerint 555 katolikus van Zalatnán.¹⁷⁹ Az 1200 katolikusból 447-en vannak ekkor elmenekülve, a meghaltak és elveszettek száma 198-ra megy. Ezek neveit melléli is a püspöknek. E lista 248 halottat illetve elvesztődöttet tartalmaz, a katolikus áldozatok mellett feltüntetve a 43 református, 6 unitárius és 1 görög katolikus vallású halottat is.

Ez a lista részletes információkat tartalmaz a megölt emberekről, akiket név szerint sorol fel. Ugyanakkor a többi tudósítás ismeretében hitelesnek is tekinthető.¹⁸⁰ A Reinbold hagyaték listái (Reinbold és Nahlik-féle listák) által felsorolt nevekkal szerencsésen kiegészítik egymást.¹⁸¹ László Elek szerint mintegy 300-an pusztultak el Preszákánál, s ezeket az ottani bíró, Teodor Stanila temetette el. A preszákai 300 halott a Kovács József által elküldött listában felsorolt áldozatok kevesebb számával nem ellentmondás, mert a Preszákán „*elpusztultak között... sok külső cselédség és egyéb idegenek is voltak található*” – olvashatjuk Nahlik jelentésében. Nahlik azonban pontosít: a 300 halott eltemetése után a bíró abbahagyta a számolást¹⁸² – e részletről nem tud László Elek – s a megmentettek csekély számára való tekintettel teszi Nahlik a meggyilkoltak számát mintegy 600-ra. Szilágyi monográfiájában már 800 halottat említ.¹⁸³ Ezeket a számokat vette át a későbbi összes tanulmány, és ezeket már mind zalatnai halottnak tartották. Kovács Gyárfás – Recker későbbi zalatnai plébánosra hivatkozva – 700 megölt katolikust említ. De a Zalatnán megmaradt 555 katolikus tényéből nem lett volna szabad arra következtetni, hogy a többi mind megölték. A számok másról árulkodnak: Zalatnán is maradtak (pl. Lukács Lukács házában); a preszákai tudósítóval megmenekült még 22 sebesült nő és gyermek¹⁸⁴; a metesdi papnál mintegy 100 ember talál menedéket¹⁸⁵, akiket több kisebb csoportban Gyulafehérvárra küld.¹⁸⁶ Még egy 30 fős csoport jutott el később ugyanahhoz a metesdi lelkészhez (Juon Ursához). Ez alapján írja Szilágyi Farkas: „150 magyar maradt életben azok közül, akik Zalatnáról útra keltek”¹⁸⁷ – de a megmenekültek még többen voltak: „a Zalatnáról menekültek nagy számmal itten telepedtek meg” (vagyis Abrudbányán).¹⁸⁸ Maga Avram Iancu biztosította több zalatnai polgárnak is az Abrudbányára való menekülést

¹⁷⁷ GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849. – Kovács József és a püspök levélváltása, Abrudbánya, 1848. December 28. illetve Gyulafehérvár, 1849. Január 8.

¹⁷⁸ Lukács Lukács gazdag zalatnai polgár (nála találtak menedéket a Zalatnán maradt „*nem románok*” – „*nagy számban*” – s az ő lánya, Lukács Róza erélyes fellépése is életmentő védelmet nyújtott az életben maradottaknak. –Sávai 1999, 75.; Szilágyi 1898, 157.; a zalatnai görög katolikus plébánost, több zalatnai aranyváltó ellenőroket.

¹⁷⁹ Ezt a számot jelenti Kálmán Ábrahám is, amikor kéri Zalatnára helyezését, február 26-ai levelében. Akkor Bodnár még nem volt visszatérve oda. – GYÉFKL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz, Boica, 1849. Február 26.

¹⁸⁰ Béli György ugyan nem tartja hitelesnek, próbálja eltusolni, ahogy ez Nahlik jelentésével is történt: „...a 29 szám alatti becses irathoz csatolt lajstromban foglaltak közül, mellőzve azon körülményt, hogy ezen lajstrom illő hitelességgel nem bír...” – GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Béli György levele a püspökhöz, Nagyszeben, 1849. Február 16. Mellékelve csatolja Bodnárnak két levelét 58/1849. és 374/1849.

iktatószámokkal. A listában található nevek hitelességét alátámasztja a Reinbold és Nahlik féle listákban található nevek azonossága.

¹⁸¹ A listák összehasonlítása révén az esperes által elküldött névsort még mintegy száz személy nevével egészíthetjük ki. ld. Melléklet: GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849

¹⁸² Sávai 1999, 72.

¹⁸³ Szilágyi 1898, 400.

¹⁸⁴ Sávai 1999, 53.

¹⁸⁵ Sávai 1999, 72.

¹⁸⁶ Hermann 1996. 189.

¹⁸⁷ Szilágyi 1898, 156.

¹⁸⁸ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1408/1848. – jelenti Kovács József, Abrudbánya, 1848. December 20.

lehetőségét.¹⁸⁹ Reinbold Ignác Nagyágra menekült (ő innen Oravicára ment tovább)¹⁹⁰, s valószínűleg nem egyedül. 120-ad magával menekül meg Szabó János ev. ref. Lelkész.¹⁹¹ „*Sok zalatnai, anélkül, hogy a Petrosánba és tovább lefele vezető menethez csatlakozott volna, mindenfelé az erdőkbe menekült*”.¹⁹² Bölöni Mikó Samu Schweller zalatnai polgár családjával együtt ezt tette például. Kerczó Štefán román lakos segített nekik. A menekültek csoportosultak. Az egyik csoport tagjai: „*Cath. professor Kovács Lajos, Melczer judiciális expeditor valamint neje, leánya, anyósa, az öreg Müllerné és leánya, Müller József próbaházi tiszt, Baternainé az öreg, két kiseded leánykájával (unokáival), saját családom öt személyből egy nőcseléddel, Dihanics Hóni, egy zalatnai szücsmester Gergely József, Kovácsnak az inasa, egy gimnaziális tanuló, Melczerné és Baternainé cselédei*” – emlékezik vissza Bölöni Mikó Sámuel szemtanú.¹⁹³ A zalatnai Bonk Mártonnál ugyanakkor sok gyermek volt megmentve – Petru Dobra állítása szerint.¹⁹⁴

Kovács esperes optimista, szerinte az elmenekültek vissza fognak térni, s a zalatnai bánya majd idővel újabb lakosokat is fog vonzani; s így megint nagy létszámú lesz a város.¹⁹⁵ A plébános fizetésének lejjebb szállítása ellenérveként azt is megemlíti, hogy a nehéz helyzetben nem a híveknek, hanem inkább a papnak kellene őket segíteni.¹⁹⁶ A püspök január 27-én e jelentés ismeretében újabb kérelemmel fordult Béli Györgyhöz, tiltakozva Zalatna káplánsággá való alakításának terve ellen. Béli február 16-án kelt levele rámutat, hogy sokan azzal a szándékkal távoztak el, hogy nem térnek vissza¹⁹⁷, s ha vissza is térnének, akkor sem lesznek annyian, mint 1847-ben, amikor is megnövelték a pap fizetését.¹⁹⁸

A térség többi plébániáját tekintve azt látjuk, hogy a polgárháborús konfliktus nem arányosan sújtotta a térség magyar lakosságát. A körösbányai hívek nagy része a filiákban lakott (pl. Brád, Kristyor, Mihelyen, Ots, Karács, Felvátca, Cebe). A Körösbányán lakó 130 katolikus a filiákban lakókkal együtt 358-an képezték a katolikus plébánia közösségét.¹⁹⁹ Az itteni templom leégett már a Hóra lázadáskor is 1784-ben, de ez történt most 1848 október 26-án és 1849 május 27-én is. 5 év kellett a helyreállításhoz, s csak ekkortól találunk itt anyakönyveket

¹⁸⁹ *Raport al lui Avram Iancu către guvernatorul Transilvaniei, feldmareșalul-locotenent baron Ludovic de Wohlgemuth, privind lupta de apărare dusă de oastea țărănească română în timpul revoluției de la 1848–1849 din Transilvania.* – Căzănișteanu, Constantin (szerk.), *Documente privind istoria militară a poporului român: ianuarie 1848- decembrie 1856.* București. 114–146.

¹⁹⁰ Sávai 1999, 22.

¹⁹¹ Jancsó 1899. 625.

¹⁹² Sávai 1999, 76.

¹⁹³ Bölöni é.n. 11.

¹⁹⁴ Bölöni é.n. 31.

¹⁹⁵ Optimizmus nem igazolódott be, már mint ami a katolikus lakosság gyarapodására utalt. 1882-ben csak 682 katolikust említ a sematizmus. – Schem. 1882. 32.

¹⁹⁶ GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1849. Január 19.

¹⁹⁷ Bodnár kérelemmel fordult Bélihez is, s ebből kiderül, hogy ő nem akar visszatérni. – GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Bodnár levele Béli Györgyhöz, Nagyszeben, 1849. Január 8. A visszatérés miatti félelme készíti arra, hogy enyhén túlzó jelentéseket írjon: „*híveim nagyobb s miveltebb része... gyilkoltatva le.*” – Bodnár levele Szebenből a püspöknek, 1848. December 20. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848; „*kevés fennmaradt katolikusok*” – Bodnár november 28-ai jelentése a püspöknek. – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848.

¹⁹⁸ „*Zalathán a kath. hívek nagyobb részt kiirtattak.*” – állítja Béli még az 1848 december 9-én keltezett levelében (GYÉFKL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848), s a 29/1849-es leiratról azt állítja, hogy nem hiteles – így bizonyítva, hogy elég Zalatra egy káplánt, vagy mérsékelt fizetésű szerzetest helyezni. – GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat: 405 – Béli György levele a püspöknek. Bodnár ugyanis enged a püspöki parancsnak, s kész visszatérni Zalatra, de csak akkor, ha anyagi feltételeket is biztosítanak. Lakást kér, a misézéshez meg: „*viasz gyertya, borliszt... tömjén... s.a.t.*” szükséges, hogy rendelkezésére álljon. Béli György tudja, hogy Bodnár kívánalmainak nem tehet eleget: „*lehetetlen rangjához illő szálással is ellátni.*” – Uo.

¹⁹⁹ Schem. 1848. 19.

is.²⁰⁰ Az 1848 októberi események során²⁰¹ az itteni ferences kolostor házfőnökét, P. Vécsy Tamást Brádra hurcolták, tömlöcbe, honnan 1848. október 25-én a katonaság szabadította ki.²⁰² A lakosok megpróbálták elmenekülni, s az a kevés, aki ott maradt, Brádra „barom módjára szaladva hajtattott”.²⁰³ Ezután Kőrösbányát a fellázított tömeg kifosztotta, s a forradalom után ide helyezett lelkész, Bergman Vince adatai szerint a templomot is kirabolták, a képeket és más szent tárgyakat az árnyékszékbe dobálták, sőt a kriptákat is feltörték.²⁰⁴ A csontvázak Hermán György és Birta János helybeli görög katolikus lelkészek révén kerültek vissza helyükre, s falazták be újra a kriptát. Kőrösbányán teljes lett a pangás. A szerzetesek elmenekültek²⁰⁵, hívek nincsenek.²⁰⁶ A püspök, miután kézhez kapta Gyurma Gábor jelentését a kőrösbányai helyzetről, felszólítja, hogy „*mihelyt a megszakadt közlekedés csak valamennyire is helyre áll, az odavaló hívek szükségének kivált a jelen szerencsétlen események között kétszeresen igényelt fedezéséről alkalmas egyénnek odaküldése által gondoskodjék, és gondoskodásáról engem tudósítson*”.²⁰⁷

A Buteanu vezette november 13-ai brádi, majd a 14-ei kőrösbányai véres akciót a román történetírás úgy értékeli, mint román bosszúállást a Gáll László hadjárata során történt incidensek miatt. Gáll László ugyanis honvéd seregével elfoglalta Kőrösbányát, majd november 9-én Brádot is. Ezután azonban visszavonult. Ekkor kerül sor a nagyhalmágyi zavargásokra is. A tragikus eseményekre akkor következtek be, amikor Gáll László kivonta innen a 150 honvédet.²⁰⁸ Ádám Ágoston plébános az 1848 november 30-ról keltezett levelében értesíti az abrudbányai esperest, Kovács Józsefet²⁰⁹, hogy a lázadást szerencsésen átvészelte²¹⁰, a rablástól annyit megmentettek, hogy a szentmisét be lehet mutatni, hiszen „*előleges vigyázatunk s jó emberek fáradalma következtében a szükségeseket kivehettük, a többinek valami részre visszajött*”. Jelentéséből azonban nem derül ki, hogy pontosan mi történt Nagyhalmágyon. Csupán 1849. decemberében írt jelentésében mutat rá, hogy 1848. október 20-án a polgárháború következtében plébániáját feldúlták. Ekkor megmenekített, még a plébánia és a templom

²⁰⁰ Schem. 1882. 28.

²⁰¹ Október 22-én fegyverezték itt le a nemzetőrséget. – Jancsó1899, 621.

²⁰² A forradalom után a nyomdában talált forradalmi íratok miatt halálra akarták ítélni, de kegyelmet kapott. – Lestyán 2001, 133.; GYÉFKL PI. – 389.d. 7.cs. 1421/1848. – Déva, 1848. december 23.: Gyurma Gábor bulgarita ferences levele Kovács Miklós püspöknek; GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. November 18.

²⁰³ Kovács 1895. 109–111.

²⁰⁴ „*A templomban oltárokat, orgonát, székeket és minden templomi ékességeket, ruházatokat össze romboltak, vagy elraboltak, a sírboltokat felhánnya a koporsókból a halottakat ki vontzolták, egy szóval a legborzasztóbban a templomot és szerzetes házunkat mindentől kipusztították*” – jelzi Gyurma Gábor a püspöknek; GYÉFKL PI. – 389.d. 7.cs. 1421/1848. – Déva, 1848. december 23.: Gyurma Gábor bulgarita ferences levele Kovács Miklós püspöknek.

²⁰⁵ *A püspök levele Gyurma Gábor bulgarita ferencesek tartomány főnökéhez*, Gyulafehérvár, 1848. Sávai János: *Zsinat és forradalom - Erdély, 1848/49*, Szeged 1999, 545.; GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. November 18.

²⁰⁶ „*A kőrösbányai hívek annyian eltávoztak Városoktól, hogy: mint hallatszík még csak egy hív van, ki eddig az eltávozások után meghalt, a helybéli unitus tisztelendő ur temetgette el*” – GYÉFKL PI. – 395.d. 27.cs. 5/1849. – Ádám Ágoston nagyhalmágyi plébános helyettes levele Kovács József esperesnek, Nagyhalmágy, 1848. december 30.

²⁰⁷ GYÉFKL PI. – 389.d. 7.cs. 1421/1848. – Gyulafehérvár, 1848. december 30.: Kovács Miklós püspök válaszelevele Gyurma Gábornak.

²⁰⁸ Dragomir 1989, 62–63.

²⁰⁹ Akinek mindeddig nem volt lehetősége a körzetéhez tartozó nagyhalmágyi plébániáról valamit is megtudni. – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. November 18.: „*Nagy Halmágyirol teljeséggel semit.*”

²¹⁰ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848. – Ádám Ágoston jelentése Kovács József esperesnek, Nagyhalmágy, 1848. November 30.

kirablása előtt néhány kazulát, kelyhet, s más szent edényeket. Egész novemberben nem tudta végezni papi szolgálatát, mert a román hatóság ezt nem engedélyezte.²¹¹

Offenbánya esetében, ahol a filiákkal együtt 1848-ban 582 lelket számláló vegyes lakosságú plébániát Györfi Ignác látta el,²¹² a forradalom kitörése után a polgárháborút szerencsésebben átvészelte mint a kerület szomorúbb sorsú helységei. Az 1775-től vezetett anyakönyvek se lettek a lángok martalékai, viszont a feszült helyzet oda vezetett, hogy a hívek száma 1882-re 307-re esik le. Az elpusztulást Szilágyi Farkas információja szerint azért kerülték el, mert Avram Iancu ezt nem engedte meg. A plébános, Györfi Ignác volt ugyan szabadságától megfosztva, de szintén Iancu parancsára megmenekült a bántódástól. A magyar lakosság a görög keleti papnak, Idián Iosifnak köszönheti, hogy nem esett bántódásuk. Offenbányán tehát se égetés sem gyilkolás nem történt, s a rablás sem öltött nagyobb méreteket. A kerületi esperes 1848. december 4-én arról számol be, hogy *"a lelkész népével együtt hálát ad megtartásáért"*. A szomszédos plébánia - Verespatak – plébánosa, Thót István²¹³ 812 katolikus számára teljesített szolgálatot a forradalom idején.²¹⁴ Az őszi zavargásokkor a plébános *"a felbőszült néphez közelségbe ment vala ottan meghűlt, és rettenetesen meg is ijedet"*.²¹⁵ A tél beállta a plébánost így betegágyban találja.²¹⁶ A besegítésre a püspök Kovács József esperest, s esetleg a topánfalvi vagy offenbányai plébánosokat találja alkalmasnak. Kovács József jelentéséből kiderül, hogy a kiségitést az offenbányai segítsége nélkül kellett megoldaniuk. Lehet, hogy már ekkor betegeskedett Györfi Ignác.²¹⁷ A felmerülő, kiségitést vállalható plébánosok esetében tetten érhető, hogy ugyan a polgárháborús incidensek jelentős károkat okoztak az ő plébánikon is, ugyanakkor viszont a személyes kapcsolatok révén a román felkelőkkel szemben védelmet is tudtak szerezni. Ilyen szempontból kiemelhető Topánfalva esete, amely éppen a román katonai erőt vezető Avram Iancu szülőfaluja. Ugyan itt is jelentős anyagi nehézségekkel kell számolni, s Piringer József nyugalmazott lelkész Topánfalváról írt levele beszámol arról az ínségről és nyomorról, amely

²¹¹ GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 685/1849. – Vajdahunyad, 1849. december 3.: *Ádám Ágoston nagyhalmági helyettes lelkész levele Kovács Miklós püspökhöz.*

²¹² Historia Domus et Ecclesiae Parochialis Rcath Offenbanyen[...]

²¹³ Beke 1870, 177. Ekkor a plébános 56 éves.

²¹⁴ Schem. 1848. 28.; A háztörténetbe folyamatosan 1845-től jegyzi be azokat az iratokat, amelyek plébániáját érintik – *"A Verespatak Rom. Kath. Egyházmegyének és Iratok Jegyző könyve kezdve 1845 évben"* – címmel.

²¹⁵ GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. December 28.; Ekkor történt a Iancuék által lebonyolított átrendezés, amikor is Verespatak adminisztrációját elválasztják Abrudbányától, s külön tisztkart létesítenek itt a november 7-ei vármegye-átrendezéskor. Szilágyi 1898, 207.

²¹⁶ *"A verespataki betegágyban fekszik."* – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. November 18.; *"Verespatakon a plébános már több hetektől fogva köszvényben szenved"* – jelenti Kovács József a püspöknek. Abrudbánya, 1848. December 4. – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848.

²¹⁷ Az 1849. május 31-én bekövetkezett haláláról - Kapatán Márton topánfalvi lelkész jelentéséből - kiderül, hogy ezt hosszas betegeskedés előzte meg. A feszült helyzet vezetett halálához, a rettegésbe halt bele. Az offenbányai *"unitus lelkész által temettetett el"* június 2-án. A helyzet e plébánián nem lehetett ekkor túl rossz, hisz Kapatán Márton kéri idehelyezését. A püspök ezt nem teszi meg, Offenbánya rendezését Thót Istvánra, a felgyógyult verespataki papra bízta. Hivatalosan új plébánost még nem nevezhet ki, mert *"elzárt helyzetemben a külvilágról igen keveset és azt se tudom, kinek kelljen a kijelölést elküldeni?"*. A szokásos hármas jelölés elküldésére csak október 21-én kerül sor, de a plébánia addig se maradt pap nélkül. Adminisztrátornak nevezetik ki Sándor József. Mielőtt ő Offenbányára megérkezne, addig Thót István látja el a híveket, s ugyanakkor az ottani *"Unitus lelkész Tisztelendő Aranyosi János Ur Juniús és Julius hónapokban az offenbányai Megye Híveknek megtette a Szükséges Szolgálatokat"*. Október 21-én csupán formáságból küldi el a hármas kijelölést, ugyanis a felterjesztés végén megjegyzi: *"Sándor Józsefet... a sürgető körülmények tekintetéből offenbányára már el is küldtem"*. A Királyi Kincstár itteni plébánosi állásában Sándor Józsefet a november 28-ai 320/MC leiratában erősíti meg.

„már jó idő óta annyira sanyargat”,²¹⁸ viszont a feldúlást mégis elkerülhette a plébánia, mert az akkori kincstári orvos, Kalcher Vincze²¹⁹ jóban volt Iancuval, s így maga a népvezér állított őrséget a papnak²²⁰ és templomnak²²¹ – állítja az itteni plébános, Kapatán Márton²²² kántora. Ennek is köszönhető, hogy az 1779-től vezetett anyakönyvek ekkor nem pusztultak el, s 1882-re a hívek száma is gyarapodott.²²³ A plébános viszont a feszültségekkel terhes környezetben állandó rettegésben élt.²²⁴

Egyedinek tekinthető a román származású római katolikus plébánossal rendelkező Boica esete. Az 1848-as sematizmus szerint 545 katolikus lakott Boicán, s a filiákkal együtt 665 lelket szolgált Kálmán Ábrahám, három nyelven hirdetve Isten igéjét: németül, magyarul és románul.²²⁵ Az 1769-től vezetett anyakönyvek fennmaradtak. E plébánia is szerencsésen vészelte át az 1848-1849-es forradalmat és polgárháborút, elsősorban a közösség német jellege és a plébános román származása miatt. Sőt a plébánia anyagi gyarapodásáról is tudunk, ugyanis ekkor, 1848-ban a plébános „6 négyzetöl területtel nagyobbítja a plébánia telkét 8 ft. értékben”.²²⁶ Kovács József esperes jelentése 1849 február 13-ról rámutat, hogy a boicaiak is sokat köszönhettek a „*Nagyági Dis Unitus papnak, Piso Sabinak*”²²⁷, tehát itt is tetten érhető a személyes kapcsolatok szerepe a plébánia megmenekülésében. Az említett Piso Sabin segítségével tetten érhető a Csertés-Hondol-i kis plébánián,²²⁸ mely filiáival együtt is csak 316 lelket számlált. A német és román lakosság mellett itt csak kis számú magyarságot találunk.²²⁹ E plébániáról nagyon kevés információnk van. Kovács József esperes 1848 december 4-én írt jelentéséből kiderül, hogy nincs arra bizonyíték, hogy Csertésen lett volna lázongás²³⁰, s a február 13-ról írt jelentés is csak utal az ottani forrongásra.

Az abrudbányai esperes e nehéz időkben vigasztalta saját híveit s járta az esperesi kerület plébániáit²³¹, s amint láthatjuk, állandóan írta jelentéseit a püspöknek, tájékoztatva őt a helyzetről, nehézségekről, amelyek egyre nagyobbak lettek.²³² Alapállása a kitartás, nagyon bízott, hogy a sötét felhők hamar tovatűnnek, de később beigazolódott, hogy a helyzet csak egyre rosszabb lett.²³³ 1849. február 13-i jelentésében már azt is pozitívnak tartja, hogy „a

²¹⁸ GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1254/1848. – Topánfalva, 1848. Mindszent hó 4.: *Piringer József nyugalmazott lelkész levele Kovács Miklós püspökhöz.*

²¹⁹ *Történelmi lapok* 1896. Január 15, 25.

²²⁰ Ettől még a plébánosnak voltak más gondjai: „*Topánfalván plébános életben van, rendszeren folytatja szent kötelességeit, de már két hónapja semmi fizetést nem kapott*” – írja Kovács József a püspöknek 1848. December 4-én. – GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848.

²²¹ Kovács 1895, 241.

²²² Ekkor 34 éves. 1846-tól teljesít itt szolgálatot. –Beke 1870, 144.

²²³ 132-re duzzad fel a létszám. Schem. 1882. 30.

²²⁴ Marton 1993 224–227.; Kovács 1902.; László 1998 233.; Léstyán 2001, 130.

²²⁵ Schem. 1848. 16.; 1830-tól szolgál itt. –Beke 1870, 144.

²²⁶ Kovács 1895, 85.

²²⁷ GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849. – Kovács József esperes levele a püspöknek, Abrudbánya, 1849. Február 13.

²²⁸ GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849. – Kovács J. levele a püspöknek, Abrudbánya, 1849. Február 13.

²²⁹ Schem. 1848. 18.

²³⁰ GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848. – *Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. december 4.*

²³¹ Egy idő után ez már egyre nehezebb: „*szállásunkat bármely kevés időre elhagyni félelmetes.*” – GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1849. Január 19.; GYÉFKL PI. – 390.d. 16.cs. 1408/1848. – Kovács József abrudbányai esperes levele a püspökhöz, 1848. December 20.

²³² GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – Kovács József jelentése a püspöknek, Abrudbánya, 1848. November 18.; GYÉFKL PI. – 393.d. 37.cs. 1384/1848. – Kovács J. levele a püspöknek, Abrudbánya, 1848. December 6.; stb.

²³³ December 28-án elviszik a katonaságot („*eppen most hallom, hogy... elvittek a katonaságot*” – írja 1848. December 28-i levelében). – GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849. – Kovács J. Levele a püspökhöz, Abrudbánya, 1848. December 28.; A január harmadikai jelentésében ez olvasható: „*fennmaradásunk*

naponkint tornyosult veszélyek közt is ez óráig az Úr Isten különös kegyelméből életben vagyunk”.²³⁴ A félelem már e bátor lelkipásztor lelkét is eltöltötte, első levele ez, amely végére e rövid megjegyzést írta oda: „ige igen félve”.

A polgárháború konfliktusa úgy nézett ki, hogy 1849. tavaszán a megbékélési kísérletek révén megoldódik.²³⁵ Sajnos a bekövetkezett események ezt nem tették lehetővé, ami a későbbiekben komoly egyházkormányzati gondokat is fog magával hozni. Abrudbánya számára az 1849-es év májusa nehéz megpróbáltatást jelentett. Ekkor Kovács József katolikus esperessel együtt megölték kb. 120 hívét is.²³⁶ Az ekkori vérengzésekkel volt kapcsolatos a közismert román-magyar megbékélési próbálkozás. Tavasszal a város nemzetőrsége követeket küldött Topánfalvára a román felkelőkhöz, s békekötésre került köztük sor.²³⁷ A felkelők részéről megvolt már a jó szándék a békülésre. Kossuth Dragoşot küldte tárgyalni, aki született román létére a magyar szabadságharc lelkes híve volt. Szilágyi Farkas szerint „Janku nemcsak a fegyverszünet létrejöttét óhajtotta, hanem óhajtotta az erdélyi románok teljes kibékülését a magyarokkal.”²³⁸ Bécsben már csalódott, hisz ott már márciusban úgy nyilatkoztak, hogy „külön román korona tartományról, nemzeti főnökről, azaz politikai és nemzeti egységről szó sem lehet”.²³⁹ Viszont a bizalmatlanság befészkelte magát a lelkekbe.²⁴⁰ Dragoş ugyan a magyar véleményt képviselve a román forradalmároknak a szemükre vetette, hogy nem veszik figyelembe a polgári átalakulást, s csak a nemzetiségre koncentrálnak²⁴¹, de az abrudbányai magyarok se hittek Dragoşnak.²⁴² Hatvani „hatvankodása”²⁴³ pedig a románságban erősíti meg a gyanút, hogy a békekötés csak csel a magyarság részéről – s újra elszabadultak az indulatok.²⁴⁴ Hatvani ugyanis bevonult katonáival Abrudbányára, s mindenkit fegyverátadásra szólított fel. Dragoş ugyan kéri, hogy ezt ne tegye meg, de végül sor kerül erre május 6-án, és ezzel újra kiújult a polgárháborús incidens. Dragoşot a románok árulónak vélték és megölték.²⁴⁵ Az abrudbányai unitárius anyakönyv írója jól érzékelte, hogy Hatvaninak „egy incidens következtében tett elhamarkodása az egész békekísérletet meghiusította; – ugyanis egy Verespatakról jövő ember –hihetőleg egy pár fegyverét átadni nem akaró oláh – reá lőtt. Ennek

bizonytalan.” – GYÉFKL PI. – 395.d. 27.cs. 5/1849. – Kovács J. levele a püspöknek, Abrudbánya, 1849. Január 3.

²³⁴ GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849. – Kovács József esperes levele a püspöknek, Abrudbánya, 1849. február 13.

²³⁵ Göllner, Carl: *Die siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848-1849*, Bukarest 1967, 224–225.

²³⁶ Kovács 1895, 180.

²³⁷ Korodi Alpár: *Ahol csak a furfang segített – Aranyosszék, Torockó és Abrudbánya környéke az 1848-49-es szabadságharc idején*, In. Gaal György: *A szent szabadság oltalmában. Erdélyi unitáriusok az 1848-1849-i magyar forradalomban és szabadságharcban*, Kolozsvár 2000, 269.

²³⁸ Szilágyi 1898, 305–306, 308.

²³⁹ Jancsó Benedek, *Erdély története*,. Kolozsvár 1931, 294.

²⁴⁰ Miskolczy Ambrus: *Kísérlet a megbékélésre*, In Bárdi Nándor (szerk.), *Erdély a történelemben*. Csíkszereda 1998, 164.

²⁴¹ Dragomir 1989, 84.

²⁴² Kossuth az eseményekről csak Hatvani jelentéseiből értesült, így ő is úgy látta, hogy a románok csak színlelték a tárgyalókészséget. – Egyed Ákos, *Erdély 1848–1849*, II. kötet, Csíkszereda, Pallas, 1999, 177.

²⁴³ Hatvani nem volt rományülőlő. Erről árulkodik az a levele is, amelyet 1849 februárjában a román és orosz újoncok felszerelése ügyében a debreceni parancsnokságnak ír. – *Hatvani József honvéd hadnagy jelentése a debreceni térparancsnokságnak a nem magyar nyelvű máramarosi újonccal szembeni rossz bánásmódról*. Debrecen, 1849. Február 2. – In Farkas Gyöngyi (szerk.): *Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténeti Levéltárban őrzött katonai irataiból*. -

www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/hadtud/sajatkez/sajatkez.zip (letöltve 2020. június 2.)

²⁴⁴ Katona Tamás: *Nemzeti összeütközések 1848-49-ben*, In. Bárdi Nándor (szerk.), *Erdély a történelemben*, Csíkszereda 1998, 157.; Irányi Dániel – Chassin, Charles – Luis: *A magyar forradalom politikai története 1848–1849*. I. köt. (ford. Szoboszlai Margit), Bp. 1989, 285.

²⁴⁵ Miskolczy Ambrus: *Egyház és forradalom. A köröskisjenői ortodox román egyházai zsinat / Biserica și revoluție. Sinodul ortodox românesc de la Chișineu-Criș*, Bp. 1991, 25.

hírére eztán a Hatvani katonái felbőszültek; a tettesek ellen indultak, – egy pár kezükben lévő oláh foglyot kivégeztek, s ezzel el volt rontva minden előbbeni eredmény”.²⁴⁶ A bekövetkezett harcokról a verespataki plébános, Thót István számol be püspökének. Május 6-án érkezett Hatvani vezetésével egy magyar csapat, mintegy ezer katona. Másnap, 7-én ebből kb. 120 fő kiment Verespatak felé, s csatározott a románokkal, segítséget kapva még Abrudbányáról, 8-án délután és éjszaka visszaszorítják a román csapatokat a kerpenyesi és bisztrai határba. A topánfalvi román utánpótlás hátrálásra készíti a magyarokat, Verespatak irányába vonulnak vissza, majd este csendesen visszatérnek Abrudbányára. 9-én még több fegyveres román gyűlt össze, s Abrudbánya és Verespatak közt kemény harcok alakultak ki, az Abrudbányára visszaszorított magyarokat 10-én onnan kiszorították, akik Zaránd felé vonultak vissza. Ekkor kezdődik Abrudbányán a fosztogatás, gyűjtogatás és öldöklés, ami 12-éig tartott. A magyar katonasággal a lakosság közül is próbáltak menekülni, többek között az esperes Kovács József is, akit menekülés közben öltek meg 10-én,²⁴⁷ aki Kovács Gyárfás szerint élete utolsó tragikus pillanatáig helytállt, s aki sokat, de eredménytelenül fáradozott e vidék lakosainak megbékéléséért. Szilágyi Farkas információi szerint (ezt vette át Jancsó Benedek is) „Kovács a románok engesztelhetetlen gyűlölője volt” – s Hatvanit, aki nála szállt meg, a románok ellen ingerelte volna.²⁴⁸ Ma már nehezen ellenőrizhető, hogy melyik az igaz állítás. Lehet, hogy a katolikus pap, Kovács Gyárfás „hazabeszélt”, viszont tény az is, hogy Kovács esperes igazi papként helytállt élete utolsó pillanatáig. Ha elvakultság vezette volna, nehezen elképzelhető, hogy nem igyekezett volna románellenességének hangot adni jelentéseiben. De ilyen jellegű utalással a jelentései közt nem találkoztam. Ugyanakkor félreértésre adhatott okot az, hogy amikor megérkezik Hatvani, egy trikolor zászlóval a kezében rögtönzött köszöntő beszédet tartott a piactéren.²⁴⁹ Viszont ez érthető is, hiszen esperesi kerületében felborult az egyensúly, elszabadult vad indulatok uralkodtak, s a megérkezett katonaságtól csak a rend biztosítását remélhette. Annak a rendnek a biztosítását, ahol a nemzeti színek használatát nem akadályozza meg a népfelkelők önkénye. Kérdéses, hogy nevezhető-e ez „engesztelhetetlen románygyűlöletnek”? Bölöni Mikó Sámuel ugyan ítéletet mond emlékiratában az esperes felett, ugyanakkor azonban azt is leírja, hogy „azon gondolat, hogy ily hosszas féktelen állapotoknak már valahára vége leend megnyugtatá magokat az oláh ajkú vagyonos polgárokat is, a magyarok pedig annyi kiállott halálfélelemre a véletlenül megérkezett katonaságban életük megmentőjét szemlélték, és így a mi nagyon természetes, örömnnyilvánítások sem hiányzának”.²⁵⁰

A románok felgyújtották a templomot és a plébániát is.²⁵¹ A város porrá égett a három magyar templomnak (római katolikus, református, unitárius) csak a falai maradtak meg.²⁵² A helyzetet már nem lehetett menteni. Az abrudbányai tragédia után az Érchegységben folyamatossá váltak az atrocitások, amelynek terhét a katolikus plébániák is viselték. Mivel az abrudbányai tragédia szorosan kapcsolódott Verespatakhoz is, e helység is részese lett Abrudbánya tragédiájának. Verespatakon a gyűjtogatás 8-kától 12-éig tartott, de mivel a magyarok és románok vegyesen laktak, elég sok magyar ház épen maradt. Viszont mindenkit kirabolták „egy vas szegig”. A verespataki katolikusok lakásai közül 28 égett le, az unitáriusok és reformátusoké közül ennek duplája. A verespataki öldöklés többnyire puskalövések által

²⁴⁶ Az unitárius lelkész, ki az anyakönyvbe ezt beírta, értesüléseit Rákossy Józseftől veszi: „kinek szintén kéziratából merítettem az egész forradalmi esemény leírását.” – KUL – Az Abrudbányai Unitaria Eklézsiáé. 1875. Anyakönyv, 17–18.

²⁴⁷ Marton 1993 224–227.; Kovács 1902.; Léstyán 2001, 134.

²⁴⁸ Szilágyi 1898, 313.

²⁴⁹ Bölöni é.n. 46.

²⁵⁰ KUL 1848/9 – Mikó Samuel emlékirata Zalatna és Abrudbánya 1849-évi pusztulásáról. Bölöni é.n.

²⁵¹ Schem. 1882. 26.

²⁵² GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 77/1849. – Verespatak, 1849 július 1.: Thót István verespataki plébános jelentése Kovács Miklós püspöknek.

történt, május 10 és 12 között. A katolikusok közül biztosan meghalt 14, akiről a plébános tud. Unitáriusok és reformátusok is nagyszámban lettek megölve, többnyire férfiak, 3-4 nő is, gyerekek meggyilkolásáról nem tud. Az unitárius pap, Fúzi Sándor is meghalt. A templomok közül az unitárius elégett, a református nem, mert közel van a román lakásokhoz. A katolikus iskola épület, ahol misézni szokott, megmenekült, miseruhákat, missalét, liturgikus edényeket, gyertyatartókat sikerült részben megmenteni, viszont elégett a levél- és könyvtár. Az ezüst szentségtartó és a nagy kehely el van ásva, egyelőre még nem is ássa ki, mert nem biztonságos. Május 16-án Hatvani kétezres sereggel tért vissza, négy ágyúval. Egy része a csapatnak egy ágyúval kiment Verespatakra, felszólítják a magyarokat, hogy aki menekülni akar, azokat elkísérik Nagyváradra. Aki marad, magára vessen, mert másnap Verespatakot porrá teszik. Erre nem került sor, mert 18-án nagyszámú román fegyveres gyűlt össze, s visszaszorítják a magyar katonákat Abrudbányára. Elveszik tőlük az ágyukat, lőport, pénztárat, majd Zaránd felé nyomják a magyar katonaságot, a velük menekülni akaró civil lakossággal együtt. A Cserbui szorosban a csoport megrekedt, a hidak fel voltak szedve, hátulról és oldalról a magyarság így be lett kerítve. A hírek szerint ott 300 magyar fegyveres halt meg, a civil lakosság pedig „*majd mind elveszett*”.²⁵³ A parancs alapján csak férfiakat és fiúgyermeket gyilkolhattak volna le, de az elvadult tömeg nem kímélt senkit sem.²⁵⁴ Az unitárius anyakönyv feljegyzése szerint ekkor csak az unitáriusok közül is 182 lakost gyilkoltak meg.²⁵⁵ Június 11-én Kemény Farkas vezetésével hat ezer fegyveres tért vissza Abrudbányára, ezeknek sikerült a román fegyvereseket visszaszorítani. 12-én csend volt, 13-án ismét csata, újra a magyar katonák bizonyultak erősebbeknek. 14-én újra csend, 15-én újra csata, 16-án viszont a Cserbui szorosban helyreállított hídon a magyar katonaság Zalatna irányában elment Gyulafehérvár felé. „*Mi azóta rebegésben élünk*” – jelenti e levelében Thót István verespataki plébános Kovács Miklós püspöknek, vagyis helytáll a viharos körülmények között is. A szakirodalom szerint ő is május 8-át követően bujdosva menti életét,²⁵⁶ viszont ezt a levéltárban őrzött jelentései cáfolják. A plébános az eseményekről a július 1-én küldött jelentésében tájékoztatta főpásztorát.²⁵⁷ Rámutat, hogy bányákban és jó lelkű románok házaiban volt elrejtve a legveszélyesebb pillanatokban. A veszélyek miatt május 6-tól szünetelt a liturgikus ténykedése. Június 2-án Avram Iancutól írásban kért engedélyt akár polgári házban is történő oltár felállítására és a délutáni harangozásra. Mivel Avram Iancu nem volt Topánfalván, helyettese adta meg ezt az engedélyt. Ez történt június 3-án, „*oláh Pünkösdi napján*”, amikor a görög katolikus templomba elmenve az ottani híveket megkérte, hogy ott katolikus misét lehessen bemutatni. A többség hajlott is erre, viszont végleges választ nem kapott, mert miközben erről egyezkedtek, híre jött a magyar katonaság harmadik – június 11-én Kemény Farkas vezetésével történt – bejövetelének. A püspök úgy rendelkezik ekkor, hogy ha a görög keleti templomban nem misézhet, ideiglenesen ezt egy magánháza tegye meg. A szomszéd plébániák segítségével is megbízta a püspök, s ő

²⁵³ GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 77/1849. – Verespatak, 1849 július 1.: *Thót István verespataki plébános jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²⁵⁴ Korodi, 270.

²⁵⁵ „*Az itt feljegyzett legyilkolt unitáriusok száma 181 lesz, s hihető, miszerént vagy egy, még ki is maradhatott, miután az összes feljegyzésekből – hol nem vala megjegyzésbe téve hogy melyik unitárius – csak egy azon korból felmaradt egyén megjegyzései nyomán szedetett össze az unitáriusok neve és száma*” – KUL – *Az Abrudbányai Unitaria Eklézsiáé. 1875. Anyakönyv. 19.; Korodi, 271.*

²⁵⁶ Marton 1993 224–227.; Kovács 1902.; László 1998 237.

²⁵⁷ GYÉFKL PI. – 395.d. 37.cs. 77/1849. – Thót István jelentése, Verespatak, 1849. Július 1.: „*Verespatakon május 8^{tól} 12^{ig} tartotta az égés, de nem volt általános... Az öldöklés, többnyire puska lövések által itten május 10^{én} kezdődött és tartott 12^{ig} este. Sokan elvérzetek... A mi oskolánk épülete, hol isteni tiszteletet tartottunk... megmentetett... Az egyik jaj elmúlt, és következett a másik... Hatvani vezér... ide kijött... és az utcákon felszólították a magyarokat, hogy aki menekülni akar, menjen velök... (Hatvani második kudarcánál leírása) Mi azóta rebegésben élünk, mert napontai fenyegetés, hogy most a pápistákon a sor a kiirtásra.*”

lelkiismeretesen fáradozott Abrudbánya helyreállításán, s rendezte Györfi Ignác hagyatékát is.²⁵⁸ Az ő feladata lett az offenbányai plébánia adminisztrációja is, de ennek ellátása „*naponként terhesebb lett, két misét pedig szolgálni egy napon két helyen nem volt lehetséges*”. Rövidülnek a napok, az esőzések miatt nehezebb az utazás, s ráadásul augusztus 9-től epemirigy járvány is volt, ami több áldozatot szedett, mint ahány áldozata az öldöklésnek volt „*mivel hogy a tizenegy hónapok folyama alatt szenvedett félelem – rettegés, bú és sok nélkülözések – kedélyökre, és vérök rendszerébe mennyire hatottak, mostan mutatkozik*”.²⁵⁹

Körösbányán az őszi pusztulás betetőzése volt csupán az 1849. május 27-i lázongás, amikor a tűz martaléka lett a templom, a kolostor; a könyvtár „*egyéb iratok és okmányokkal egyetemben a ribitsoni és riskulicai oláhok által a Körös vizébe szórattak*”.²⁶⁰ Nem minden körösbányai román volt azonban elvakult. Ioan Buteanu prefektus leveléből kiderül, hogy sok körösbányai román inkább a magyarokat támogatná, s hogy nem érdekli őket a császár ügye, hiszen a magyarok nem voltak rossz urak. Ezért bánják, hogy eddig a magyarok ellen harcoltak.²⁶¹ Még ha szórványosan ezzel a helyzettel találkozunk ugyan, alapvetően a térségben a konfliktusok maradtak a meghatározóak. Zalatna esetében is a város második pusztulása is sorra került. Bodnár Lajos ezt is át kellett élje, mint szemtanú. Július elsején történt ez.²⁶² Életét éjjeli bujkálással és szaladással menthette csak meg. A hívek is elmenekültek, így „*jelenleg itt létező katolikus lelkek száma százat nem halad*”.²⁶³

A bányavidéki esperesi kerület végső soron nem tudta kiheverni a polgárháborúban kapott sebeket. A kudarcba fulladó májusi megbékélési kísérlet nem lehetett alkalmas arra, hogy kibékítse az egymás ellen fordult nemzetiségeket. Hogy a tárgyalások ekkor sem feneklettek meg végérvényesen, az a havasalföldieknek is (Magheru, Bălcescu, Cezar Bolliac) köszönhető.²⁶⁴ Teleki László 1849 tavaszán sürgetően javasolta, hogy a kormány mindenképpen egyezzen meg a szomszéd nemzetekkel, de ezt akkor, a háború küszöbén nem tehette meg. Közben azonban próbált a románokkal megegyezésre jutni. Bălcescu javaslatára sikerült is egy megbékélési tervezet aláírása.²⁶⁵ A július 14-én megkötött magyar-román megbékélési szerződésben a magyarországi románok nemzetiségi mivoltát, kollektív jogokhoz való igényét ismerték el. A minőségi fordulatot az jelentette, hogy most, 1849 július 14-én a megbékélési szerződésben a törvényhatóságokban is lehetővé tették a román nyelv hivatalos használatát.²⁶⁶ Ugyanakkor kilátásba helyezték a román nyelvű állami iskoláztatást, és a román nyelvhasználat biztosítását az igazságszolgáltatásban. A magyarországi románok helyzetének szabályozásához, a megbékélési tervezethez kapcsolódott az első magyar-román államközi szerződés, amely olyan román légió felállítását célozta, amely „Romániára és Magyarországra” teszi le a hűségesküt. A szó, Románia – most fordult elő először hivatalos dokumentumban. A szerződést román részről Nicolae Bălcescu és Cesar Bolliac írták alá, a román emigráció megbízottaiként, magyar részről

²⁵⁸ GYÉFKL PI. – 394.d. 15.cs. 78/1849. – A püspök rendelete Thót Istvánnak, 1849. Július 31.; GYÉFKL PI. – 394.d. 23.cs. 302/1849. – Thót István levele a püspöknek, Verespatak, 1849. Augusztus 27.

²⁵⁹ GYÉFKL PI. – 394.d. 23.cs. 302/1848. – Thót István levele a püspöknek, Verespatak, 1849. Augusztus 27.

²⁶⁰ Kovács 1895, 97, 100, 111.

²⁶¹ *Prefectul Ioan Buteanu către Dimitrie Moldovan, scrisoare din februarie 1849: „Băițenii (Baia de Criș), care maimult favorisesc ungurilor decât cauzei comune naționale și interesele monarhului, băițenii au cutezat a zice că lor nu le este nimic de interesele monarhului, ei sunt băiești și lor unguru nu le-a fost rău stăpân. Ei la castru nu vor merge, că le pare rău cât s-au amestecat și până acum contra maghiarilor.”* – Mitu 1997, 140.

²⁶² A felszabadításra érkező honvédek június 28-án érkeznek Zalatnára, de július 1-én visszatérnek Fehérvárra. Ekkor következett be – bosszúból – Zalatna második pusztulása. – Bölöni é.n. 75.

²⁶³ GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 262/1849. – Bodnár jelentése a püspöknek, Zalatna, 1849. Augusztus 30.

²⁶⁴ Spira 1980, 103.

²⁶⁵ Kosáry 1999, 181–182.

²⁶⁶ Varga János: *Utolsó kísérlet a román-magyar megegyezésre 1849. nyarán*, In. Századok 135. évf. 2001, 33–60.

pedig Kossuth Lajos kormányzó.²⁶⁷ A forradalom végére újra közeledni kezdtek tehát egymáshoz a nemzetiségek. A polgárháborús harcok intenzitása megfontoltabb nemzetiségi politikálásra készítette a vezetőket. 1849 nyarára nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar forradalom ügye rosszul áll, s hogy román királyság se fog lenni; Bécs ezt nem fogja engedélyezni. A szabadságharcban a nemzetiségek a nacionalizmus képletének megfelelően megpróbálták saját nemzetállamukat kiépíteni. Amíg úgy tűnt, hogy lehetőségük van arra, hogy saját államot építhessenek ki, nem igényelték az együttműködést egykori sorstársaikkal. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenforradalom győzött, a járható út csak a közös érdekek egyeztetése maradt; Bécs ellen. 1849 nyarának nemzetiségi közeledése érdekegyeztetés volt. A polgárháborúba vesző forradalom bebizonyította, hogy a térségben a keverten lakó nemzetiségek nemzetiségi alapon nem építhetnek békésen államot. Keverten lakó nemzetek esetén ez csak tragédiához vezethet. 1848-1849-ben ez volt a forradalom egyik buktatója.

A tragédiába fulladó polgárháború utáni eseményekre reflektálva, azt látjuk, hogy a bányavidéki esperesi kerület végső soron tényleg nem tudta kiheverni a polgárháborúban kapott sebeket. A megölt abrudbányai esperes „és áldott emlékü plebános K[ovács] József”²⁶⁸ a rablástól esetleg megmenekült anyagi javainak elrendezését a püspök Kapatán Márton topánfalvi és Thót István verespataki plebánosokra bízta. Ugyanakkor feladatukká tette, hogy az abrudbányai görög katolikus lelkészt megkérjék, hogy templomában római katolikus szentmise megtartását engedélyezze; s reméli, hogy kerül egy szoba is, amelyet megáldva ottan ideiglenesen misézhetnének.²⁶⁹ Thót Istvánnak augusztus 27-ei jelentéséből kiderül, hogy a görög egyesült lelkész a misézést saját oltárán megengedte, viszont megtagadta, hogy templomában római katolikus oltárt állítsanak fel.²⁷⁰ Ezért erre bérelt magánháznál fog sor kerülni, ideiglenesen.²⁷¹ A megölt esperes vagyonát részint a hatóság és részint „privát kezek által elfoglalva” találta Thót István. Visszaszerzésük érdekébe segítségért Avram Iancuhoz folyamodott. A püspök az abrudbányai plébánia adminisztrációját a topánfalvira bízta²⁷², s az esperesi feladatok végzésére ideiglenesen Bodnár Lajost, a Zalatnáról Nagyágra helyezett plebánost hatalmazta fel.²⁷³ Bodnár Lajos Zalatna második pusztulása után ugyanis újra kérte elhelyezését, s a püspök ekkor végül megkönyörült a sokat szenvedett plebánoson. A megürült nagyági plebánosi helyre Bodnár Lajost nevezte így ki.²⁷⁴ Wohlgemuth október 5-én nagyági plebánosként megerősítette hivatalában Bodnárt,²⁷⁵ aki e rendelet után igyekezett a lehető leghamarabb, utódát be se várva átköltözni Nagyágra.²⁷⁶

²⁶⁷ Miskolczi Ambrus: *Szemere Bertalan napja: 1849. Július 28. A nemzetiségi határozattól a zsidóemancipációs törvényig*. In: Aetas. 1998. 2-3.

²⁶⁸ GYÉFKL PI. – 394.d. 15.cs. 78/1849. – Kapatán Márton topánfalvi plebános levele a püspökhöz, Topánfalva, 1849. Július 29.

²⁶⁹ GYÉFKL PI. – 394.d. 15.cs. 78/1849. – A püspök válaszlevele Kapatán Mártonnak, Gyulafehérvár, 1849. Július 31.

²⁷⁰ GYÉFKL PI. – 394.d. 23.cs. 302/1849. – Thót István jelentése a püspöknek, Verespatak, 1849. Augusztus 27.

²⁷¹ GYÉFKL Fond: Személyi Hagyaték. – VIII/29.d. Az erdélyi egyházmegye. Plébániák és papok. 1882-es latin sematizmus fordítása. Fordította Lajos Balázs Csíkmindszenti plebános, II. dosszié.

²⁷² GYÉFKL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Az erdélyi püspök, Kovács Miklós levele az ideiglenes püspökhelyettesnek, Kedves Istvánnak, 1849. Augusztus 23.

²⁷³ GYÉFKL PI. – 395.d. 35.cs. 647/1849. – A püspök válaszelevele Bodnár Lajos november 26-ai felterjesztésére, 1849. December 5.; Kovács Gyárfás szerint Bodnár ideiglenes esperes december 12-től, és 1850 január 21-től rendes esperes is. – Kovács 1895, 268.

²⁷⁴ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – Bodnár Lajos kinevezése Nagyági plebánosnak, 1849. október 22. Kinevezését részben Wohlgemuthnak köszönheti. Ő október 5-én a 200 sz. rendeletével erősíti meg Bodnár Nagyágra helyezését. – GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – Bodnár Lajos levele a püspökhöz, Zalatna, 1849. Október 25.

²⁷⁵ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – A püspök levele Bodnárhoz, 1849. Október 22. Ezzel párhuzamosan kitüntetést is kap a császári kormányzótól. Érthető, hogy a véres események következtében nem

Kálmán Ábrahám miután értesült Bodnár elhelyezéséről, azonnal kérte a maga számára Zalatnát²⁷⁷, ahova azonban plébánosnak a püspök Ludwig Jánost – a hatalmon levő vezetőség által is támogatott papot – helyezte.²⁷⁸ Egy ilyen húzástól remélte a püspök, hogy a zalatnai pap fizetésével nem lesznek gondok. Plébánosi helyettesnek Recker Andrászt nevezte ki²⁷⁹, aki jól beszélt románul és németül is. Végre tehát „*német nevű, oláhul jól beszélő egyén*” került a plébániára. Recker András november 18-án érkezett meg Zalatnára, ahonnan Bodnár már 10-én elment. A hívek könnyezve üdvözölték. Fizetést egyelőre még nem kaphatott,²⁸⁰ az egyházi épületeknek csak a romjai köszönthették, s szállásul is csak két nedves szobát használhatott. A püspöktől kérte, hogy járjon közbe az illetékeseknél, hogy a renoválás megkezdődhessen.²⁸¹ Az abrudbányai híveknek²⁸² – akik miatt igyekeztek az itteni plébánia helyzetét rendezni – Kapatán Márton szeptember 30-ai levelére a püspöktől október 8-án küldött válaszból kiderül, hogy még ekkor sem lehetett misét tartani „*a félelem és rebegés miatt, mely a híveket még mindig bujkáló és zárkózott állapotba tartá*”.²⁸³

A félelemtől már nehéz volt nekik megszabadulni. A hívek féelme mellett a misézést lehetlenné teszi a templom használhatatlansága is. A templom teljesen ki van rabolva, azt teljesen tönkretették, amint megtudta, két véka elrejtett aranyat kerestek a románok. Ezért hánytak szét mindent, még a Szent Miklós képet is összevagdosták.²⁸⁴ Kapatán Márton novemberben írt levelében jelzi, hogy Abrudbányán a görög katolikus pap, Tóbiás Sándor megengedi a görög katolikus templomban a misézést, hiszen máshol nincs erre lehetőség a feldúlt városban. Van ugyan egy régi papi lak is, ami ugyan nem égett el, de a feldühödött nép vandalizmusának áldozatul esett. Ennek kijavításáért kéri a püspök közbenjárását a polgári

lett a forradalmi és szabadságharci eszméknek feltétlen híve, a törvényes rend visszaállításától várta a helyzet normalizálódását. Talán ezért kap kitüntetést a forradalom bukását követően a császári hatalomtól. – László 1998, 198.

²⁷⁶ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – Bodnár levele a püspökhöz, Zalatna, 1849. Október 25.; GYÉFKL PI. – 394.d. 16.cs. 669/1849. – Bodnár levele a püspökhöz, Nagyág, 1849. November 24. – értesíti, hogy már át is költözött.; Bodnár november 10-én indult el Nagyágra: GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 637/1849. – Recker András jelentése a püspöknek, Zalatna, 1849. November 20.

²⁷⁷ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 497/1849. – Kálmán Ábrahám levele a püspökhöz, Boica, 1849. október 27.

²⁷⁸ „*A politikai zavarok között Ő Felsége és a törvényes rend iránt bebizonyítottál, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai fő kormányzó Ur Ő nagysága méltóságától is kitüntetett elismerést nyerni szerencsés voltál.*” – GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – A püspök levele Ludwig Jánosnak, 1849. Október 22.

²⁷⁹ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – A püspök levele Ludwig Jánosnak (1849. Október 22.) és Recker Andrásnak (1849. Október 25.) Recker kinevezése kegynek számított, hisz előbbi állomása helyén, Tömösön a templom és paplak is leégett.

²⁸⁰ 1852-ben fogja a kártérítést igényelni a forradalomban elpusztult vagyona miatt. – MOL D.3.:

Abszolútizmuskori levéltár. Akten „Siebenbürgen” 1848–1860. – 33293–33298/1852 – *Recker András felségi kérelme.*

²⁸¹ GYÉFKL PI. – 394.d. 10.cs. 637/1849. – Recker András jelentése a püspöknek, Zalatna, 1849. November 20.

²⁸² Őket mentette ki Bem felszabadító akciója a gyilkolások elől. Bem ugyanis a hegyvidéken is megpróbálta a felszabadítási akciót. Rá várt volna a megbékélés nagy feladata is – Balogh Edgár, *Bem erdélyi politikája*, In ... 48-as Erdély, Kolozsvár 1943, 83. Viszont a mőcvidék felszabadítása sok akadályba ütközött. Ilyen volt az élelemhiány (Szilágyi 1898, 327.; Wass Pál: *Fegyver alatt – Egy honvédszázados naplója Bem erdélyi hadjárataról*. Bp. 1998, Zrínyi kiadó, 85.), s ugyanakkor a románok a Hatvani okozta csalódás után erkölcsi fölénységük tudatában az elkeseredés elszántságával harcoltak. – Trócsányi Zsolt – Miskolczy Ambrus: *A fanariótáktól a Hohenzollernekig – társadalmi hanyatlás és nemzeti emelkedés a román történelemben (1711-1866)*, Bp. 1992, 116.

²⁸³ GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 366/1849. – A püspök válaszelevele Kapatán Márton szeptember 30-ai felterjesztésére, Gyulafehérvár, 1849. Október 8.; A novemberi állapotról lásd Kapatán Márton topánfalvi plébános jelentését a püspöknek, GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 638/1849. – Topánfalva, 1849. November 15.

²⁸⁴ GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 366/1849. – Topánfalva, 1849. Szent Mihály hó 30.: *Kapatán Márton levele Kovács Miklós püspökhöz.*

hatóságnál.²⁸⁵ A püspök ugyan igyekszik a polgári hatóságnál közbe járni ez ügyben, viszont nem remél ettől sok eredményt. Ezért is Kapatán Mártonnak küldött válaszlevelében kifejti, hogy mivel nincs hol misézni egyelőre „*Abrudbányán az isteni tiszteletnek el kell maradni*”.²⁸⁶ A polgárháborúban kapott sebeket Abrudbánya már nem tudta kiheverni. 1851-re már 636-ra csökkent a magyarság száma.²⁸⁷ 1852-ben felépült az új paplak és egy fatemplom is, amelyet 1876-ban harangokkal is ellátnak. Az anyakönyvek vezetése csak 1852-től maradt meg, s a hívek száma 1882-re is csak 788-ra emelkedik fel.²⁸⁸

Záró összegzésként azt láthatjuk, hogy az elemzett plébániák vezetőinek a tevékenységét behatárolta egyrészt a plébániájukat ért események sora, illetve a sajátos magatartásuk is. Jól körvonalazható, hogy az Érchegység több településén is, ahol a papok a helyi románsággal, azok papjaival jó viszonyt ápoltak, ez komoly segítséget jelentett úgy híveik, mint saját életül védelmében is. Nem lehet egységesen azt állítani, hogy a román katonai csapatok vezetői minden esetben egyértelműen a magyarok ellen léptek volna fel, több esetben éppen maga Avram Iancu biztosított védelmet a magyar lakosságnak. Fontos látnunk, hogy a támadó román lakosság megfékezésében a katonai erő mellett nagyon hatékonyan vehette ki részét az egyházi szimbólumok segítségével bármelyik pap, így például Kovács József esperes is. A templomokat szakrális szerepük természetes óvóhellyé tették. Ebben az esetben viszont fontos megjegyezni, hogy a helységek feldúlása során az üresen maradó templomok nem kerültek el a pusztulást, ami arra utal, hogy a pap által védett templom lehetett csak igazi menedékhely. Kovács József szerepére utal tehát, hogy miközben az Érchegységben a magyar templomok a helységekkel együtt zömében 1848 őszén elpusztultak, megrongálódtak, Abrudbányán az esperes haláláig erre nem került sor. Kovács József esperes esperesnek a leveleiből román-ellenesség nem érezhető ki, csak az, hogy a forradalmi változásokra fogékony. A vizsgált iratok alátámasztják, hogy aktív közéleti szerepet is vállalva nem csak városában, hanem a kerületben is az adott körülmények közt elsősorban a véres események elkerülése és túlélés érdekében használta fel hosszú szolgálata alatt szerzett tapasztalatait, ismertségét és hatását, hatékonyan.

²⁸⁵ GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 638/1849. – Topánfalva, 1849. Szent András hó 15.: *Kapatán Márton levele Kovács Miklós püspöknek.*

²⁸⁶ GYÉFKL PI. – 395.d. 30.cs. 638/1849. – 1849. november 29.: *Kovács Miklós püspök válaszlevele Kapatán Mártonnak.*

²⁸⁷ Szilágyi 1898, 400.

²⁸⁸ Schem. 1882. 26.